

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет економічних наук

Кафедра фінансів

Магістерська робота

ОСВІТНІЙ СТУПІНЬ - МАГІСТР

на тему: **«ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»**

Виконала: студентка 2-го року навчання,
Спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

Легка Карина Олегівна

Керівник: Буй Т.Г.
кандидат економічних наук, доцент

Рецензент: Версаль Н.І.

Магістерська робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____
«____» _____ 2022 р.

Київ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ	7
1.1 Сутність фінансової децентралізації та її класифікація.....	7
1.2 Особливості впровадження фінансової децентралізації в Україні	14
1.3 Роль децентралізації як чинника регіонального розвитку.....	23
Висновки до 1 розділу	28
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	30
2.1 Методичний підхід до оцінки розвитку фінансової децентралізації.....	30
2.2 Аналіз основних фінансових показників громад	32
2.3 Моделювання впливу децентралізації на розвиток регіонів	42
Висновки до 2 розділу	49
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	51
3.1 Іноземний досвід стимулювання регіонального розвитку за допомогою фінансової децентралізації.....	51
3.2 Напрямки розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації	58
Висновки до 3 розділу	69
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
Додаток А	83
Додаток Б	84
Додаток В.....	85

ВСТУП

Фінансова децентралізація є однією з найважливіших реформ, що проводились в Україні впродовж останніх років. Дана реформа мала на меті надати автономію органам місцевої влади у формуванні та використанні місцевих бюджетів, удосконалити регулювання міжбюджетних відносин, покращити управління процесами формування, розподілу та використання фінансових ресурсів на місцевому рівні для розбудови спроможної, ефективної, прозорої та підзвітної системи управління місцевими фінансами, зорієнтованої на досягнення цілей сталого розвитку.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що процес фінансової децентралізації значно посилив незалежність місцевих бюджетів і позитивно вплинув на їх фінансову спроможність. Водночас дворічна пандемія, а згодом військові дії, мали відчутний негативний вплив на наповнення місцевих бюджетів. З огляду на це важливим є дослідження особливостей фінансової децентралізації в Україні та її впливу на соціально-економічний розвиток.

Дослідженню фінансової та бюджетної децентралізації присвячені праці багатьох українських та зарубіжних вчених, зокрема: Н. Бошман, Дж. Бьюкенен, М. Кейнс, Р. Масгрейв, Р. Баль, Дж. Браун, О. Соколової, Ю. Окуновської, І. Цимбалюк, О. Шевченко, В. Романової, О. Патицької, які у своїх працях наголошували на важливості та необхідності проведення подібної реформи, яка сприяла б підвищенню добробуту населення країни. Тему формування системи міжбюджетних відносин й забезпечення ефективного розподілу трансфертів, горизонтального та вертикального вирівнювання досліджували М. Трещов, С. Гризнер, О. Бориславська, Н. Бикадорова, О. Петренко, О. Соколова.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є визначити наслідки фінансової децентралізації та оцінити її вплив на фінансове забезпечення територіальних громад.

Відповідно до мети дослідження були поставлені наступні **завдання**:

- теоретично обґрунтувати сутність та визначити складові процесу фінансової децентралізації;
- узагальнити та систематизувати понятійно-категоріальний апарат предметної сфери фінансової децентралізації;
- дослідити особливості впровадження фінансової децентралізації в Україні;
- визначити роль децентралізації як чинника регіонального розвитку;
- проаналізувати рівень фінансової децентралізації в Україні;
- дослідити іноземний досвід стимулювання регіонального розвитку за допомогою фінансової децентралізації;
- визначити проблеми налагодження фінансової децентралізації та запропонувати можливі рішення;
- проаналізувати перспективи розвитку місцевих бюджетів на даному етапі розвитку фінансової децентралізації в Україні;
- оцінити вплив місцевих фінансів на економічний розвиток регіонів.

Об’єкт дослідження – процес фінансової децентралізації.

Предмет дослідження – вплив фінансової децентралізації на розвиток регіонів України.

Методи дослідження. Теоретичною основою і науково-методичною базою магістерської роботи є фундаментальні положення та принципи теорії державних і місцевих фінансів, міжбюджетних відносин, державного регулювання економіки, сучасні концепції регіонального розвитку. У роботі використано такі загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: абстрактно-логічний метод (для розкриття змісту понятійно-категоріального апарату), діалектичний та системний методи (для розкриття сутності та визначення особливостей розвитку механізму фінансової

децентралізації), історичний підхід (для дослідження еволюції тенденцій фінансової децентралізації), порівняльний аналіз (при зіставленні досвіду України та інших країн світу при впровадженні реформи фінансової децентралізації), табличний та графічний методи (для наочного зображення результатів оцінки економічного розвитку регіонів), статистичні методи (для обробки статистичних даних при оцінці рівня фінансової децентралізації та фінансового стану місцевих бюджетів), а також економіко-математичне моделювання (для дослідження залежності між рівнем фінансової децентралізації та показниками економічного розвитку регіонів).

Інформаційну базу дослідження становлять закони України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування, статистичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Державної казначейської служби України, статистичні дані Організації економічного співробітництва та розвитку, результати наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних учених з питань впливу фінансової децентралізації на розвиток регіонів, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів. В результаті дослідження було розроблено теоретико-методологічні засади, розвинуто науково-методичні підходи та обґрунтовано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності впровадження та розвитку фінансової децентралізації для досягнення її цілей в Україні, в тому числі соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Практичне значення одержаних результатів магістерської роботи полягає в тому, що основні її теоретико-методологічні положення доведено до рівня практичних рекомендацій, які можуть бути використані органами державного управління на різних рівнях у процесі формування місцевих бюджетів, реформування адміністративно-територіального устрою, та реалізації бюджетної політики щодо соціально-економічного розвитку регіонів.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У першому розділі висвітлено поняття фінансової децентралізації, структуру, особливості та соціально-економічне значення фінансової децентралізації регіонів.

Другий розділ присвячений аналізу розвитку децентралізації в Україні, проведено аналіз місцевих бюджетів та досліджено вплив внутрішніх факторів на розвиток регіонів. Також автором розроблено економіко-математичну модель впливу децентралізації на розвиток регіонів України.

У третьому розділі здійснено порівняльний аналіз розвитку фінансової децентралізації в Україні з іноземним досвідом, виявлено проблеми розвитку децентралізації в Україні та розроблено рекомендації щодо подальшого розвитку регіонів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1 Сутність фінансової децентралізації та її класифікація

Одним із основних напрямів розвитку демократичних держав у наші дні є підвищення рівня добробуту населення. Відповідно до європейського досвіду, досягнення даної мети є ефективнішим на місцевому рівні, ніж на рівні держави. Це можна забезпечити шляхом проведення реформи децентралізації. Реформа децентралізації стала однією з ключових реформ в Україні, що має на меті сформувати ефективне місцеве самоврядування, створити комфортні умови для проживання громадян, забезпечити надання високоякісних та доступних публічних послуг [1].

Дослідженню феномену децентралізації були присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. У науковій літературі існують різні підходи до класифікації децентралізації.

Німецькі вчені Й. Браун та У. Гроте [2] розрізняють три основні типи децентралізації: політичну, адміністративну та фінансову. Політична децентралізація надає органам місцевої влади та їхнім представникам більше повноважень у прийнятті рішень, включаючи встановлення стандартів та правової бази. Адміністративна децентралізація передбачає перерозподіл повноважень, відповідальності та ресурсів між різними рівнями влади. Останній тип – фінансова децентралізація передає повноваження щодо збору доходів, доступу до трансфертів та прийняття рішень про поточні та капітальні видатки. С.В. Глизнер також виділяє ринкову (економічну) децентралізацію, яка забезпечує передачу функцій державних інститутів приватному сектору, в тому числі планування та адміністрування [3]. М.Трещов також зазначає

існування п'ятого виду децентралізації, а саме – екологічної, що передбачає надання органам місцевої влади або приватним структурам права на використання природних ресурсів та передбачає встановлення певних екологічних стандартів та обмежень щодо їх використання [4]. На думку автора, виокремлення даного виду децентралізації є важливим для забезпечення контролю над землями та природними ресурсами через небезпеку екологічного забруднення. Варто зазначити, що усі типи децентралізації взаємопов'язані між собою, а їх вплив на розвиток регіонів не можна оцінювати окремо.

Фінансова децентралізація є однією з основних складових процесу децентралізації, без якої неможлива її повна реалізація. Тому сутність даного поняття необхідно розглянути детальніше. У науковій літературі не було розроблено єдиного визначення поняття «фінансова децентралізація», яке повністю розкриває його сутність. Тлумачення поняття «фінансова децентралізація» наведено у табл. 1.1.

Відповідно до табл. 1.1, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, Кембриджському словнику, а також вченими Р. Баль, Н. Бошманом фінансова децентралізація розглядається виключно як передача повноважень до субнаціональних рівнів влади. Н. Бикадорова, О. Бориславська, І. Заверуха, О. Петренко та інші вважають фінансову децентралізацію більш широким поняттям, що також включає передачу фінансових ресурсів, процесуальну та організаційну самостійність, розподіл відповідальності між центральним та локальними рівнями управління.

Тобто у розкритті сутності поняття «фінансова децентралізація» можна виділити вузький та широкий підхід. При вузькому підході, фінансова децентралізація розглядається як передача функцій і повноважень від центральної влади до місцевої. За широкого підходу, фінансова децентралізація – система взаємовідносин між владою та адміністративно-територіальними одиницями, за якого відбувається передача функцій, фінансових ресурсів та повноважень у фінансовій сфері від центральних органів влади до органів влади на місцевому рівні.

Таблиця 1.1 Визначення поняття «фінансова децентралізація»

Автор(и)	Визначення
Великий тлумачний словник сучасної української мови	Система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до органів місцевого самоврядування; скасування або послаблення централізації.
Кембриджський словник	Акт або процес децентралізації організації чи уряду (переміщення контролю з одного місця до кількох менших).
R.Bahl	Процес передачі бюджетних повноважень від центрального уряду до виборних субнаціональних урядів з метою надання їм повноважень приймати рішення щодо податків і витрат.
Н. Бикадорова	Процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральним і локальним рівнями управління.
N. Boschmann	Передача повноважень з оподаткування та витрат від контролю центральних органів влади до органів влади на субнаціональних рівнях (регіональному, провінційному, муніципальному тощо).
Т. Лушагіна	Можливість самостійного розпорядження фінансовими ресурсами, що перебувають у власності територіальної громади.
О. Бориславська, І. Заверуха	Фінансова децентралізація проявляється у трьох аспектах: – Децентралізація видатків – тобто надання місцевому самоврядуванню фінансових ресурсів на виконання завдань і функцій; – Децентралізація доходів – закріплення за місцевим самоврядуванням переліку власних доходів, достатніх для належного і якісного виконання встановлених завдань і функцій, та право самостійно встановлювати їх розміри; Процесуальна і організаційна самостійність – право самостійно формувати, затверджувати, виконувати фінансові плани, кошториси, бюджети, забезпечувати звітність і контроль тощо.
О. Петренко	Чітке закріплення відповідних джерел надходжень або трансфертів з державного бюджету за місцевими бюджетами для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень.
І. Волохова	Широкий процес який включає не лише передачу фінансових ресурсів, а й передачу повноважень у фінансовій сфері (видаткових, дохідних, податкових).
О. Соколова, А. Ковальчук	Багаторівневі фінансові відносини з позицій економічної ефективності та цілкового задоволення потреб місцевих громад і відображають нагальну потребу у фінансовій самостійності органів місцевого самоврядування, розширення їх прав і компетенцій, підвищення ефективності вирішення завдань, пов'язаних із місцевими потребами.

Джерело: складено автором на основі [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12].

Поняття «фінансова децентралізація» часто ототожнюють з такими поняттям як «бюджетна децентралізація», «фіскальна децентралізація» та «податкова децентралізація». Проте, на думку автора фінансова децентралізація є більш комплексним поняттям (рис. 1.1) [13].

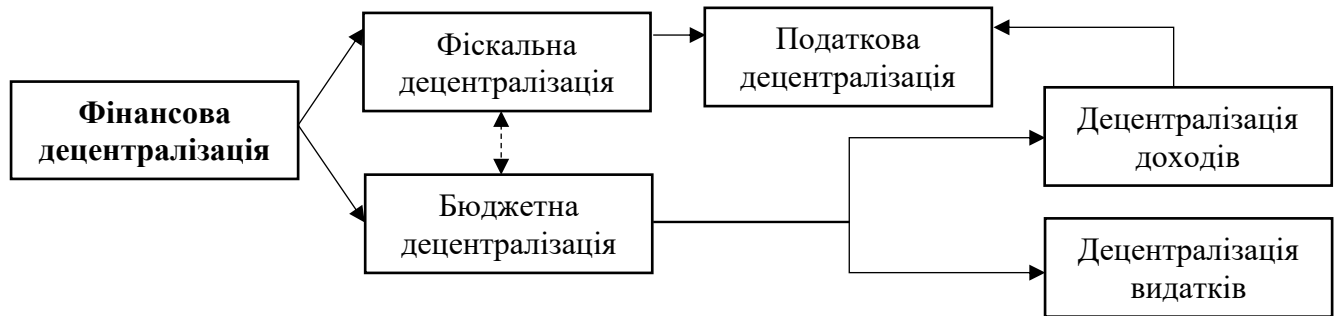

Рисунок 1.1 – Складові процесу децентралізації у фінансовій сфері та їх орієнтири

Джерело: складено автором на основі [13; 14].

Відповідно до рис. 1.1, фінансова децентралізація уособлює всю систему взаємодії між центральною владою та органами місцевого самоврядування у фінансовій сфері, та включає у собі фіскальну та бюджетну децентралізацію.

В свою чергу, фіскальна децентралізація включає в себе, окрім повноважень щодо формування неподаткових доходів та самостійності щодо здійснення видатків, ще й податкову децентралізацію, що передбачає надання органам місцевого самоврядування права визначати елементи місцевих податків та зборів, встановлювати або скасовувати їх.

Бюджетна децентралізація охоплює децентралізацію видатків та доходів (яка включає податкову децентралізацію та децентралізацію неподаткових надходжень), а також передбачає надання можливості формувати, затверджувати та виконувати місцеві бюджети.

Важливим для розуміння сутності поняття «фінансова децентралізація» є формулювання принципів, на основі яких має проводитися фінансова децентралізація (рис. 1.2) [15, с. 90-92; 16; 17].

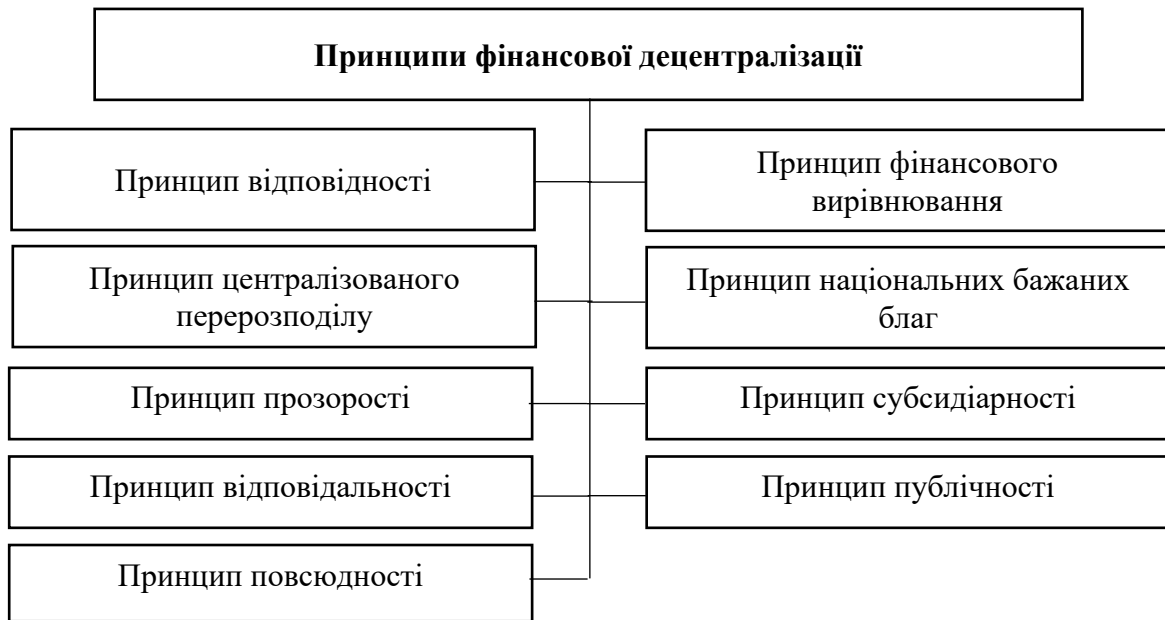

Рисунок 1.2 – Принципи фінансової децентралізації

Джерело: складено автором на основі [15, с. 90-92; 16; 17].

Відповідно до рис. 1.2, до основних принципів фінансової децентралізації належать [15, с. 90-92; 16; 17]:

- принцип відповідності, згідно з яким усі рішення щодо виробництва суспільних благ мають прийматися безпосередньо громадянами, які їх отримують;
- принцип централізованого перерозподілу, відповідно до якого рішення щодо змін в політиці розподілу мають прийматися виключно центральним урядом;
- принцип фінансового вирівнювання, що має забезпечити певний ступінь вирівнювання між достатньо та недостатньо забезпеченими територіями;
- принцип національних бажаних благ, згідно з яким центральний уряд може надавати цільові трансферти задля виробництва певних локальних суспільних благ;
- принцип прозорості, що передбачає прозорість фінансової діяльності усіх рівнів влади;
- принцип відповідальності – органи місцевого самоврядування мають повністю та винятково відповідати за свої рішення;

- принцип субсидіарності, відповідно до якого рішення мають прийматися на тому рівні, на якому виникають питання, а публічні послуги мають надаватися органами того рівня, що є найближчим до споживачів послуг;
- принцип публічності передбачає залучення населення до участі в розвитку регіонів;
- принцип повсюдності, згідно з яким юрисдикції органів місцевого самоврядування поширюються на всю територію адміністративно-територіальних одиниць, а отже мають бути відсутніми території, на які не поширювалася б юрисдикція органів місцевого самоврядування всіх рівнів.

Децентралізацію класифікують за суб'єктами та сферами впливу на [18; 19]:

- територіальну – передбачає створення органів публічної влади, що здійснюється самостійно владою адміністративно-територіальних одиниць та незалежно від органів державної влади;
- функціональну – визнає самостійні і незалежні спеціалізовані організації суб'єктами владних повноважень, а також передбачає делегування їм певної частини завдань публічного характеру;
- предметну – передбачає професійне самоврядування, що реалізується представницькою організацією під наглядом органів державної влади.

За розподілом владних повноважень О. Петренко виділяє [10]:

- вертикальну децентралізацію – процес передачі повноважень у межах ієрархії згори донизу;
- горизонтальну децентралізацію – розподіл та визначення функцій і компетенцій всіх елементів влади, окрім центрального;
- селективну децентралізацію – повноваження розподіляються між різними підрозділами однієї організації.

Науковці виділяють три основні форми децентралізації відповідно до ступеня її втілення: деконцентрацію, деволюцію та делегування [20]. А.О. Маслов також додає четверту форму децентралізації – дивестицію [21]. Однією з форм децентралізації можна також вважати федералізм, який М.Трещов [4] вважає вищою формою

децентралізації. Характеристику кожної форми децентралізації наведено на рис. 1.3 (форми децентралізації розміщені у порядку спадання відповідно до повноти форми).

Рисунок 1.3 – Форми децентралізації

Джерело: складено автором на основі [20; 21].

Окрім вище зазначених форм, деякі науковці також виділяють приватизацію та партнерство як форми децентралізації. Партнерство передбачає передачу повноважень щодо планування та надання послуг організаціям громадянського суспільства, в той час як приватизація – передача власності та/або контролю над

активами державної служби приватному сектору [22]. На думку автора, партнерство та приватизацію не треба виділяти як окремі форми децентралізації, а радше як підформи вже існуючих. Таким чином, приватизація та партнерство можна вважати підформами дивестиції, оскільки вони передбачають передачу контролю над державними активами приватним компаніям і планування та інших функцій громадським організаціям відповідно.

Деякі вчені, окрім форм та типів, також розрізняють три моделі децентралізації, які базуються на питомій вазі місцевих податків у податковій системі держави та певним чином характеризують ступінь децентралізації [23]. Виділяють скандинавську (частка місцевих податків до ВВП становить 10-20%, та від усіх податкових надходжень – 20-50%), латинську (питома вага податків складає 4-6% ВВП та 20% усіх податків) та ганноверську (місцеві податки становлять 1-2% від ВВП та 4-5% надходжень від податків) моделі.

Отже, фінансова децентралізація є комплексним поняттям, що передбачає передачу функцій, фінансових ресурсів та повноважень у фінансовій сфері від центральних органів влади до органів влади на місцевому рівні, що дозволяє органам місцевого самоврядування забезпечити фінансову незалежність у вирішенні власних повноважень та задоволенні інтересів громадян, тим самим стимулюючи усіх членів громади залучатися до соціально-економічного розвитку регіонів. Проведення ефективної фінансової децентралізації має базуватися на таких принципах як: принцип відповідності, принцип централізованого перерозподілу, принцип фінансового вирівнювання, принцип національних бажаних благ.

1.2 Особливості впровадження фінансової децентралізації в Україні

Для подальшої оцінки результатів фінансової децентралізації в Україні необхідно визначити особливості її формування та впровадження. Процес фінансової

децентралізації в Україні бере свій початок від 1991 р. Умовно цей процес можна поділити на 5 основних етапів (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 Етапи впровадження фінансової децентралізації в Україні

Часові межі етапу	Основне досягнення	Особливості
I етап 1991-2001 рр.	Створення передумов для розвитку принципів децентралізації	– Прийнято Закон України «Про місцеве самоврядування» – Ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування – Запроваджено бюджетний федералізм – Визначено фінансову та матеріальну бази місцевих органів самоврядування
II етап 2001-2010 рр.	Посилення процесів децентралізації державних фінансів	– Прийнято Бюджетний кодекс України – Прийнято Закон України «Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами міст районного значення, сіл, селищ та їх об'єднань» – Удосконалено організацію міжбюджетних відносин; – Ухвалено Концепцію реформування місцевих бюджетів
III етап 2010-2014 рр.	Сповільнення процесів децентралізації державних фінансів	– Нова редакція Бюджетного кодексу України – Прийнято Податковий кодекс України – Недостатній рівень фінансової незалежності місцевих бюджетів – Відсутність передумов для реалізації політики фінансової децентралізації на місцевому рівні
IV етап 2014-2020 рр.	Перегляд повноважень органів місцевого самоврядування, проведення реформи фінансової децентралізації	– Змінено положення Бюджетного кодексу України та Податкового кодексу України стосовно формування дохідної бази місцевих бюджетів – Ухвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні – Переглянуто повноваження органів місцевого самоврядування – Змінено трансфертну політику – Розширено дохідну базу місцевих бюджетів
V етап 2020 р. – наші дні	Поглиблення процесів децентралізації, продовження реформи	– Затверджено новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня – Внесено зміни до виборчого законодавства – Проведено місцеві збори на новій територіальній основі громад і районів – Створено Раду розвитку громад та територій

Джерело: складено автором на основі [1;13;24;25].

Перший етап (1991-2001 рр.) характеризується початком формування передумов для розвитку децентралізації в Україні. Протягом даного етапу було прийнято Закон України «Про місцеве самоврядування» від 21.05.1997 р. [26] та Закон

України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» від 15.07.1997 р. [27], що створило передумови для розвитку принципів децентралізму, запровадило бюджетний федералізм та визначило фінансову та матеріальну бази органів місцевого самоврядування. Тобто, організація в майбутньому місцевого самоврядування та його фінансове забезпечення здійснюватиметься відповідно до положень міжнародного правового акту, а саме Європейської хартії про місцеве самоврядування.

Також, децентралізацію було закріплено одним із принципів здійснення державної влади в Україні у ст. 132 Конституції України, відповідно до якої «територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій» [28].

Проте варто зазначити, що не зважаючи на законодавче затвердження певних положень фінансової децентралізації, механізму їх реалізації не було розроблено, а отже усі законодавчі зміни не призвели до фактичних змін у організації місцевого самоврядування: не було розмежування функцій і видатків між державою та місцевим самоврядуванням, не було сформовано власної дохідної бази місцевих бюджетів, був відсутнім чіткий механізм перерахування трансфертів.

Протягом другого етапу (2001-2010 рр.) відбулося пожвавлення децентралізаційних процесів. Початок даного етапу був ознаменований прийняттям Бюджетного кодексу України у 2001 р. [29], що зробило організацію міжбюджетних відносин більш прозорою та регулювало дохідну частину місцевих бюджетів. Протягом даного періоду відбулося розмежування видаткових повноважень між різними рівнями влади за принципом субсидіарності. 01.07.2004 р. був прийнятий Закон України «Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами міст районного значення, сіл, селищ та їх об'єднань» [30], що мав забезпечити

подальшу децентралізацію бюджетної системи України. Однак даний Закон не мав очікуваного ефекту, адже він передбачав фінансову залежність органів місцевого самоврядування нижчого рівня від місцевої влади вищого рівня.

Наступним документом, який мав на меті зміцнити децентралізаційні процеси була Концепція реформування місцевих бюджетів, що була прийнята у 2006 р. Дана Концепція містила основні напрями, за якими мала проводитися реформа у сфері місцевих бюджетів відповідно до стратегічного завдання регіональної політики, проте не містила конкретного механізму їхнього досягнення.

Отже, протягом даного етапу були спроби визначити основні цілі на напрями розвитку регіональної політики в розрізі децентралізації, проте через відсутність чітких механізмів їх досягнення, вони не мали значного впливу.

Третій етап тривав протягом 2010-2014 рр. Даний етап характеризується призупиненням процесів децентралізації в країні. Протягом третього етапу було прийнято нову редакцію Бюджетного кодексу України та Податковий кодекс України [31]. Однією із головних цілей прийняття Податкового кодексу було оптимізувати інститут місцевого оподаткування: було запроваджено податок на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки, та скасовувалося декілька неефективних місцевих податків. Однак, незважаючи на певні законодавчі кроки в бік забезпечення фінансової незалежності місцевих органів самоврядування, їх не було реалізовано, а достатній рівень фінансової незалежності так і не було забезпечено.

Четвертий етап (2014-2020 рр.) – найголовніший етап впровадження фінансової децентралізації в Україні. Протягом попередніх років Урядом впроваджувалися незначні зміни до законодавства щодо підвищення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування, проте з 2014 р. почали впроваджуватися конкретні дії для досягнення поставленої мети. Так, четвертий етап розпочався із ухвалення у квітні 2014 р. Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади [17]. Метою Концепції було визначити не лише напрями, а й механізми та строки формування ефективного місцевого самоврядування та

територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, узгодження інтересів держави та територіальних громад тощо. Окрім цього, Концепція описує основні проблеми у реалізації реформи місцевого самоврядування та пропонує конкретні шляхи і способи їх вирішення.

Упродовж 2014-2015 рр. було прийнято ряд змін до нормативно-правових актів, а саме: було прийнято Закони про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України, завдяки яким відбулася фінансова децентралізація; ухвалено Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», що дав змогу формувати базовий рівень місцевого самоврядування та запровадив інститут старост в об'єднаних територіальних громадах [32]; прийнятий Закон «Про співробітництво територіальних громад» [33], який створив механізм вирішення спільних проблем громад; а також ряд інших законів, що розширили повноваження органів місцевого самоврядування та оптимізували надання адміністративних послуг [1].

Впровадження реформи децентралізації в Україні мало свої особливості. По-перше, процес децентралізації в Україні мав вертикальний характер, адже фінансово-правові повноваження перерозподілялися між центральною та місцевою владою. По-друге, в Україні децентралізація в різних сферах проходить у різних формах або їх комбінаціях. Наприклад, для економічної діяльності характерна деконцентрація, а у розрізі забезпечення загальнодержавних функцій, оборони, громадського порядку, безпеки, судової влади можна побачити делегування як форму децентралізації. Для функцій охорони здоров'я, духовного та фізичного розвитку, освіти, соціального захисту характерні делегування та деволюція.

Варто також зауважити, що для того, щоб забезпечити доступність та належну якість публічних послуг, адміністративно-територіальні одиниці були розділені на три рівні (рис. 1.4).

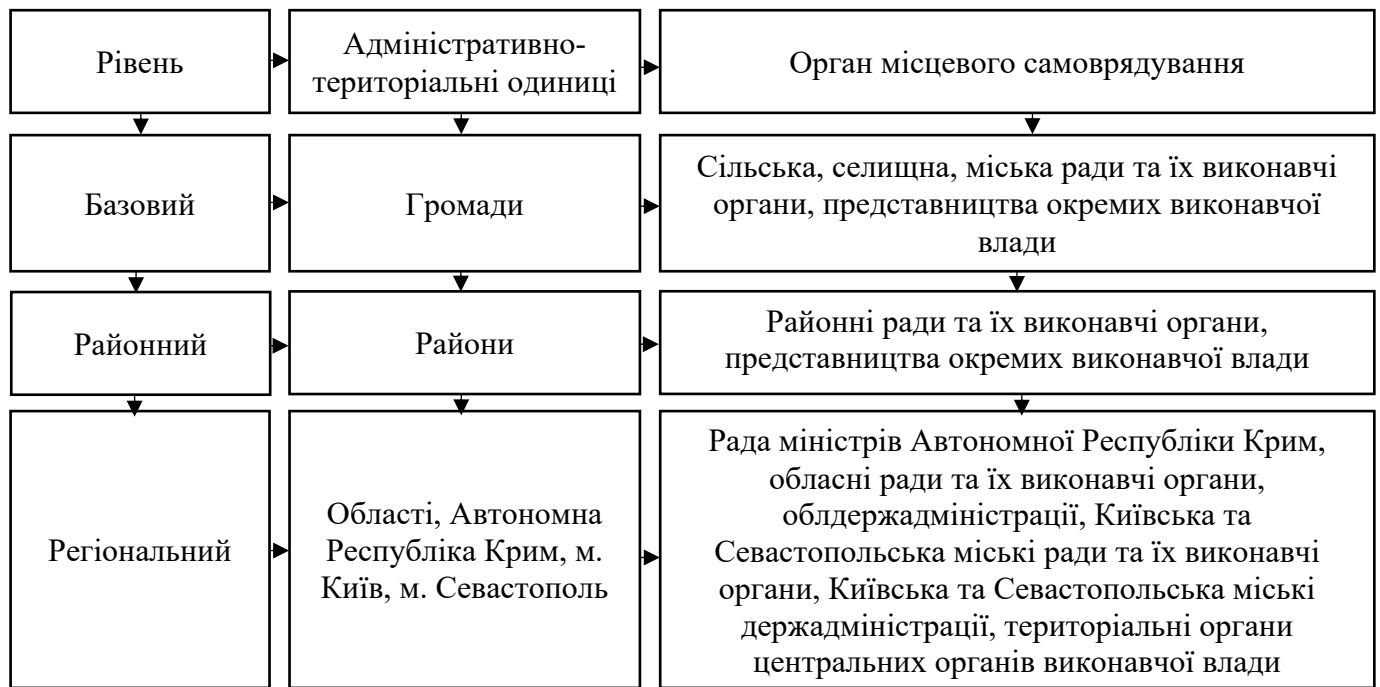

Рисунок 1.4 - Рівні адміністративно-територіального устрою

Джерело: складено автором на основі [17].

Кожний із зазначених рівнів адміністративно-територіального устрою були наділені певними повноваженнями. Відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, органи місцевого самоврядування базового рівня наділені такими повноваженнями [17]:

- забезпечення місцевого економічного розвитку;
- розвиток місцевої інфраструктури (доріг, мереж водо-, електро-, тепло-, газопостачання, інформаційних мереж тощо);
- планування розвитку громад;
- благоустрій територій;
- вирішення питань забудови територій;
- надання житлово-комунальних послуг;
- надання адміністративних послуг;
- гасіння пожеж;
- громадська безпека;

- управління закладами середньої, дошкільної та позашкільної освіти;
- надання послуг швидкої медичної допомоги, первинної охорони здоров'я, з профілактики хвороб тощо.

До повноважень органів місцевого самоврядування районного рівня належать:

- виховання та навчання дітей у школах-інтернатах загального профілю;
- надання медичних послуг вторинного рівня.

Органи місцевого самоврядування обласного рівня відповідальні за:

- забезпечення регіонального розвитку;
- забезпечення охорони навколишнього середовища;
- надання професійно-технічної освіти;
- розвиток обласної інфраструктури;
- розвиток культури, туризму та спорту;
- надання високоспеціалізованої медичної допомоги.

Для того, щоб органи місцевого самоврядування могли виконувати надані їм повноваження, вони мають бути фінансово забезпеченими. Фінансова децентралізація є однією з найголовніших складових процесу децентралізації в Україні, оскільки завдяки їй можна сформувати фінансово автономні та спроможні територіальні громади, здатні виконувати перерозподілені на них повноваження від центральної влади.

Почати процес фінансової децентралізації дозволили внесені у 2014 р. зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України [31], відповідно до яких:

- було розширено самостійність місцевих бюджетів шляхом надання права на їх прийняття незалежно від державного бюджету;
- для підвищення платоспроможності громад, за місцевими бюджетами було закріплено приблизно 50 джерел доходу;
- впроваджено систему бюджетного вирівнювання;
- органам місцевого самоврядування надаватиметься освітня та медична субвенції галузевими міністерствами;

– перерозподілено видаткові повноваження між органами центральної та місцевої влади за принципом субсидіарності.

Відповідно до українського законодавства, визначено чотири основні групи джерел доходів місцевих бюджетів (рис. 1.5).

Рисунок 1.5 – Класифікація джерел доходів місцевих бюджетів

Джерело: складено автором на основі [31].

Також, в рамках проведення процесу фінансової децентралізації, об'єднаним територіальним громадам було дозволено здійснювати місцеві внутрішні запозичення та місцеві зовнішні запозичення (зокрема шляхом отримання кредитів від міжнародних фінансових організацій).

Крім того, здійснюється горизонтальне вирівнювання щодо бюджетів об'єднаних територіальних громад. Вирівнювання здійснюється за податком на доходи фізичних осіб та податком на прибуток. Відповідно до горизонтального вирівнювання, щоб підвищити спроможність місцевих бюджетів, об'єднані територіальні громади, які мають рівень надходжень нижче 0,9 середнього показника

по Україні, надається базова дотація. Якщо місцевий бюджет має рівень надходжень вище 1,1 середнього показника по Україні, то від нього передається реверсна дотація.

Ще однією особливістю впровадження децентралізації в Україні є створення Ради розвитку громад та територій відповідно до Указу Президента України від 18 грудня 2019 р. [34]. Рада має стати консультативно-дорадчим органом, що займатиметься моніторингом суспільно-політичні та соціально-економічні процеси, сприятиме ефективній взаємодії державних органів, проводитиме консультації щодо актуальних проблем розвитку територій та сприятиме реалізації реформи місцевого самоврядування.

Підсумовуючи, протягом четвертого етапу еволюції процесу децентралізації в Україні було розроблено механізми та строки формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади, впроваджено важливі зміни у законодавстві щодо розподілу повноважень між місцевими органами та центральною владою, здійснено перерозподіл дохідних джерел між бюджетами, та встановлено прямий зв'язок між центральним бюджетом та місцевими, що надало автономії органам місцевого самоврядування нижчого рівня від місцевої влади вищого рівня.

П'ятий етап впровадження процесу децентралізації в Україні розпочався у 2020 р. та триває до наших днів. Останній етап розпочався поглибленням процесів децентралізації, а саме затвердженням Урядом у червні 2020 р. нового адміністративно-територіального устрою базового рівня. Протягом 2020 р. було створено 1469 територіальних громад, зменшено кількість районів із 490 до 136 (адже через те, що більшість функцій та повноважень перейшли до органів місцевого самоврядування, існування великої кількості районів стало неефективним) [1; 35], прийнято зміни до виборчого законодавства, проведено місцеві вибори на новій територіальній основі громад та районів. Усі вище зазначені зміни мали закласти підґрунтя для продовження реформи децентралізації у розрізі адміністративної та політичної децентралізації.

Отже, проаналізувавши етапи розвитку процесу децентралізації в Україні, можна дійти висновку, що не зважаючи на досить довгу історію впровадження децентралізації, лише з 2014 р. були зроблені перші конкретні дії щодо реалізації реформи місцевого самоврядування для формування ефективної та відповідальної місцевої влади, що здатна забезпечувати комфортні умови для життя громадян.

1.3 Роль децентралізації як чинника регіонального розвитку

Децентралізація є важливим інструментом державної регіональної політики, яка має на меті підвищити добробут громадян, змінити систему управління громадами та систему адміністративно-територіального устрою.

Вплив децентралізації на розвиток регіонів можна зобразити у вигляді блок-схеми (рис. 1.6).

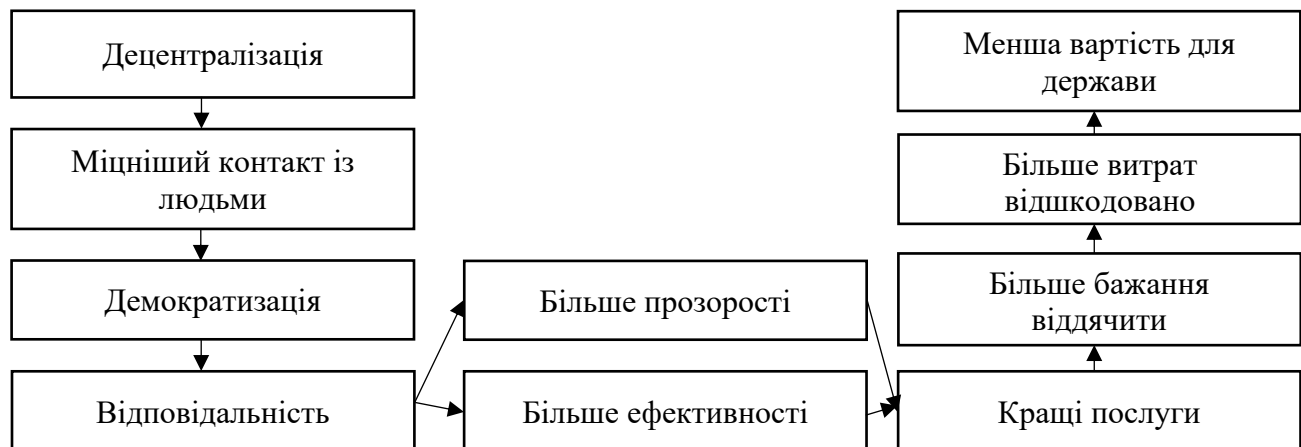

Рисунок 1.6 – Парадигма децентралізації

Джерело: [2].

Відповідно до рис. 1.6, запровадження децентралізації шляхом перерозподілу повноважень та ресурсів між різними рівнями влади зміцнює контакт із людьми, що проживають у певних громадах та підвищує рівень демократизації. Коли влада вільно обирається народом, то чим нижчий рівень гілки влади, тим міцнішими стають стосунки між людьми, що перебувають при владі та їх виборцями. В свою чергу,

тісніші відносини між виборцями та владою також стимулюватимуть підвищення відповідальності представників влади перед їхніми виборцями. Очікується, що це підвищить прозорість прийняття рішень та кількість і якість публічних послуг, що надаються. Покращення якості послуг стимулюватиме тих, хто їх отримує, підвищити готовність платити за отримання цих послуг. Це покращить відшкодування витрат на надання послуг та сприятиме залученню ресурсів із джерел, відмінних від центрального уряду. Це, в свою чергу, може зменшити загальні витрати уряду.

Децентралізація має багато позитивних ефектів на соціально-економічний розвиток регіонів (рис.1.7).

Рисунок 1.7 – Вплив фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток регіонів

Джерело: складено автором на основі [36; 37].

Відповідно до рис. 1.7, до ефектів впливу децентралізації на регіональний розвиток можна віднести наступні [36; 37]:

– змінюється розподіл повноважень на користь громад. Згідно з принципом субсидіарності, до компетенції органів місцевого самоврядування передається вирішення проблем, які можуть ефективно вирішуватися на місцях;

- запроваджуються механізми акумулювання бюджетних коштів, за якими органи місцевого самоврядування можуть акумулювати місцеві податки та отримувати цільові надходження із вищого рівня адміністративно-територіального устрою [23];
- збільшується кількість дохідних джерел та доходів від них. Як зазначалось у попередньому пункті, відповідно до Податкового кодексу України, за місцевими бюджетами було закріплено близько 50 джерел доходу, що включають податкові та неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та трансферти;
- розширюються можливості щодо залучення додаткових ресурсів до місцевого бюджету. За допомогою фінансової децентралізації органам місцевого самоврядування надається доступ до залучення додаткових ресурсів до місцевого бюджету використовуючи такі інструменти як розміщення тимчасово вільних коштів на депозитах, придбання цінних паперів, надання позик, муніципальні облігаційні позики тощо [38];
- зміцнюються місцеві бюджети, забезпечується фінансова незалежність громад. Збільшення кількості власних дохідних джерел зміцнює місцеві бюджети та забезпечує їх фінансову незалежність, надаючи ресурси на виконання покладених на органи місцевого самоврядування повноважень;
- громади мають більше можливостей для реалізації власних стратегій розвитку;
- збільшується кількість проектів, які реалізуються за допомогою Державного фонду регіонального розвитку;
- відбувається оновлення місцевої інфраструктури. Завдяки отриманню додаткових фінансових стимулів для розвитку, місцеві громади розвивають власну інфраструктуру, будівництво, ремонтують об'єкти соціальної сфери;
- підвищується інвестиційна привабливість територій та їх конкурентоздатність. Завдяки підвищенню спроможності територіальних громад та їх фінансовій незалежності сприяють збільшенню привабливості територій для іноземних інвестицій. Маючи конкурентні переваги, нові ідеї для розвитку території та цікаві інвестиційні пропозиції, громада може зацікавити потенційних інвесторів до

співпраці, що у свою чергу ще більше підвищить інвестиційний клімат і матиме накопичувальний ефект;

- підвищується інвестиційна діяльність. Покращення інвестиційного клімату сприятиме підвищенню інвестиційної діяльності;

- зменшується рівень бюрократії, оскільки більшість адміністративних питань може вирішуватися безпосередньо в кожній об'єднаній територіальній громаді;

- зростає ініціативність на місцевому рівні. Громадяни відчують себе більш залученими у процес розвитку громади та проявляють більше ініціативи щодо вдосконалень та нових ідей розвитку, таким чином створюючи сприятливі умови на основі самоорганізації;

- відбувається підвищення якості послуг та їх доступності для мешканців громад. Оскільки місцеві громади краще проінформовані про потреби і проблеми мешканців території, то передача повноважень на місця сприятиме покращення якості суспільних послуг та їх доступності;

- стимулюється економічна активність мешканців. Розвиток підприємницької діяльності мешканців громади сприятиме не лише підвищенню інвестиційної привабливості, а й впливатиме на формування місцевого бюджету та встановлюватиме потенційні сфери економічного розвитку;

- спостерігається загальне видиме покращення соціально-економічного становища громадян;

- формується місцева ідентичність та підвищується згуртованість громад. Розуміння важливості власної причетності до розвитку регіону сприятиме підвищенню ефективності його розвитку.

Розглядаючи роль децентралізації як чинника регіонального розвитку, важливо також проаналізувати негативний чи двозначний вплив, який вона може мати на розвиток громад.

І. З. Сторонянська та Х. О. Патицька [39] вважають, що існує неоднозначність впливу децентралізації на соціально-економічний розвиток регіонів. Вчені

зазначають, обернений зв'язок між децентралізацією та соціально-економічним розвитком найчастіше спостерігається в країнах з транзитивною економікою, або тих, що розвиваються. Даний ефект може спостерігатися через такі причини: по-перше, зростання економіки забезпечується більше підвищенням частки капітальних видатків, ніж перерозподілом видатків; по-друге, якщо зростання доходів місцевих бюджетів спричинене головним чином збільшенням податкового навантаження на суб'єкти підприємництва; по-третє, ефективність децентралізації залежить від рівня розвитку демократії (нижчий рівень демократії – нижча ефективність децентралізації); по-четверте, якщо органи місцевого самоврядування не реагують на переваги та потреби громадян.

У своїх дослідженнях К.Г. Юрченко [40, С. 11] зазначає, що між розвитком регіонів та показниками децентралізації не існує прямого зв'язку, проте така закономірність пояснюється оцінкою короткострокових ефектів децентралізації та може змінитися в довгостроковій перспективі.

Г.Арікан, Р.Фісман та Р.Гаті [41] довели наявність зв'язку між фінансовою децентралізацією та рівнем корупції – чим більший рівень корупції в країні, тим більша частка непродуктивних витрат та, відповідно, менший позитивний вплив децентралізації. Окрім цього, може спостерігатися і протилежний зв'язок, а саме: впровадження децентралізації може підвищити рівень корупції на місцях.

Отже, проведення децентралізації може нести як переваги для суспільства, так і певні недоліки. Серед можливих позитивних ефектів впливу на соціально-економічний розвиток регіону можна виділити: збільшення дохідної бази місцевих бюджетів та забезпечення фінансової автономності, покращення якості послуг та їх доступність, підвищення ініціативності громад та їх економічної активності, зростання рівня інвестиційної діяльності в регіоні тощо. Проте варто зазначити, що досягнення позитивного впливу децентралізації не є аксіомою та можливе лише за умови зваженого підходу до реалізації реформи та взяття до уваги особливостей розвитку країни та регіонів.

Висновки до 1 розділу

Підсумовуючи, фінансова децентралізація є однією із основних складових проведення реформи децентралізації. Для того, щоб фінансова децентралізація була ефективною, мають виконуватися основні її принципи, а саме: принцип відповідності, принцип централізованого перерозподілу, принцип фінансового вирівнювання, принцип національних бажаних благ. Децентралізацію класифікують за різними ознаками: за суб'єктами та сферами впливу (територіальна, функціональна, предметна), за розподілом владних повноважень (вертикальна, горизонтальна, селективна). Також виділяють форми (дивестиція, деконцентрація, делегування, деволюція, федералізм) та моделі (скандинавська, латинська, ганноверська) децентралізації.

Розвиток децентралізаційних процесів в Україні розпочався у 1991 р., та може бути поділений на 5 етапів. Протягом першого етапу, що тривав до 2001 р., було закладено передумови для розвитку децентралізму, а також децентралізацію було визначено одним із принципів державної влади та закріплено в Конституції України. Другий етап (2001-2010 рр.) характеризується поглибленням процесів децентралізації, адже Концепція реформування місцевих бюджетів, прийнята у 2006 р., визначала основні цілі та напрями розвитку децентралізації в країні, однак не передбачала механізми досягнення цих цілей, а отже жодних фактичних змін не було реалізовано. Протягом третього (2010-2014 рр.) етапу було здійснено спробу оптимізувати інститут місцевого самоврядування, скасовано ряд неефективних податків, проте це не допомогло забезпечити фінансову автономність органів місцевого самоврядування та задовольнити потреби населення у суспільних благах. Четвертий етап (2014-2020 рр.) став одним з головних етапів розвитку процесів децентралізації в Україні та характеризується початком впровадження реформи децентралізації, а рамках якої: було сформовано новий адміністративно-територіальний устрій та утворено 3 рівні адміністративно-територіальних одиниць; розширено повноваження органів

місцевого самоврядування; вдосконалено систему джерел доходів місцевих бюджетів. Останній, п'ятий етап розпочався 2020 р. та триває донині. Протягом даного етапу було запроваджено новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня, проведено місцеві вибори. Наступними кроками має стати поглиблення адміністративної та політичної децентралізації в країні.

Було досліджено, що з теоретичної точки зору, децентралізація може мати неоднозначні ефекти впливу на регіональний розвиток. Вчені зазначають про наявність залежності між ефективністю проведення децентралізації та рівнем корупції в країні та про можливість оберненого зв'язку між децентралізацією та соціально-економічним розвитком регіонів для країн з транзитивною економікою або країн, що розвиваються. Проте, за використання зваженого підходу та розуміння особливостей розвитку країни для проведення реформи децентралізації, можна спостерігати такі позитивні ефекти впровадження децентралізації: забезпечення фінансової автономності місцевих бюджетів, покращення якості та доступності послуг, що надаються громадянам, підвищення інвестиційної привабливості територій та їх конкурентоздатності, оновлення місцевої інфраструктури, підвищення причетності та залученості громадян до розвитку регіонів тощо.

Саме тому важливо визначити ступінь розвитку децентралізації в Україні, та який вплив вона має як на розвиток громад, так і розвиток країни в цілому. Це дозволить сформулювати основні проблеми, з якими стикається країна під час проведення реформи децентралізації та сформулювати рекомендації щодо напрямів розвитку регіонів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1 Методичний підхід до оцінки розвитку фінансової децентралізації

Оцінка ступеню розвитку фінансової децентралізації є важливим інструментом для визначення причин відставання одних регіонів на відміну від прогресивного розвитку інших, та має на меті врахувати ці проблеми в подальшому для планування регіонального розвитку. Оцінити рівень фінансової децентралізації можна за допомогою якісного та кількісного оцінювання її впливу на бюджетне забезпечення регіонів, виявлення тенденцій розвитку регіонів, переваг та проблем, що виникають при децентралізації та визначення шляхів нарощування їх бюджетної спроможності.

Оцінка розвитку фінансової децентралізації в Україні буде здійснюватися за наступними етапами:

1. аналіз структури доходів і видатків місцевого бюджету, що включає такі показники як [43]:

- співвідношення податкових надходжень, неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, субвенцій та дотацій до загальної суми доходів місцевого бюджету;
- співвідношення окремих видів надходжень від податків, таких як: податку на доходи фізичних осіб, податку на прибуток, внутрішніх податків на товари та послуги, місцевих податків і зборів до загальної суми податкових надходжень;
- відношення видатків на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, культурний розвиток та спорт, державне управління тощо до загальної суми видатків місцевого бюджету;

2. оцінка фінансової стійкості бюджету, що показує спроможність місцевих органів влади виконати покладені на них повноваження. Фінансова стійкість може бути оцінена за допомогою груп показників, що наведені у табл. 2.1.

Таблиця 2.1 Показники оцінки фінансової стійкості бюджетів

Показник	Розрахунок
Показники фінансової спроможності бюджету	
Коефіцієнт забезпечення доходами	співвідношення власних доходів місцевих бюджетів до доходів зведеного бюджету України
Коефіцієнт податкової самостійності	співвідношення власних податкових надходжень місцевих бюджетів до загальної суми податкових надходжень місцевих бюджетів
Коефіцієнт концентрації власних доходів	співвідношення власних доходів місцевих бюджетів (без офіційних трансфертів) до ВВП
Коефіцієнт дотаційності	співвідношення обсягу поточних трансфертів до загальних доходів місцевого бюджету
Коефіцієнт бюджетного покриття	співвідношення власних доходів місцевих бюджетів (без офіційних трансфертів) до видатків місцевих бюджетів
Коефіцієнт загальної податкової стійкості	співвідношення податкових доходів місцевих бюджетів до видатків місцевих бюджетів
Показники фінансової автономії місцевих бюджетів	
Коефіцієнт самостійності	співвідношення власних доходів місцевих бюджетів до загальної суми доходів місцевих бюджетів (включаючи трансфери)
Коефіцієнт бюджетної залежності	співвідношення міжбюджетних трансфертів до суми видатків місцевих бюджетів та міжбюджетних трансфертів
Коефіцієнт стійкості дохідної бази	співвідношення доходів місцевих бюджетів до видатків місцевих бюджетів
Показники ефективності місцевих бюджетів	
Коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету	співвідношення дефіциту/профіциту місцевих бюджетів до загальної суми доходів місцевих бюджетів (включаючи трансфери)
Коефіцієнт бюджетної результативності	власні доходи місцевих бюджетів в розрахунку на одного жителя
Коефіцієнт бюджетної забезпеченості	видатки місцевих бюджетів в розрахунку на одного жителя
Коефіцієнт стабільності дохідної частини бюджету	співвідношення податкових доходів місцевих бюджетів до міжбюджетних трансфертів

Джерело: [43; 44].

Запропонований комплексний підхід для оцінки ступеня фінансової децентралізації має на меті проаналізувати міцність фінансової бази місцевих

бюджетів, підвищення якого є одним з основних завдань реалізації децентралізації в Україні.

2.2 Аналіз основних фінансових показників громад

Відповідно до описаної в попередньому пункті методики оцінки рівня фінансової децентралізації регіонів, буде проаналізовано зазначені показники для 24 областей України та м. Київ протягом 2015-2021 рр.

Першочергово необхідно розглянути склад і структуру доходів місцевих бюджетів в Україні, які наведені у табл. 2.2.

Таблиця 2.2 Склад і структура доходів місцевих бюджетів за 2015-2021 рр., млрд. грн.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Податкові надходження	98,22	146,9	201,0	232,5	270,55	285,57	346,71
Частка загальної суми доходів	33,36%	40,13%	40,03%	41,30%	48,21%	60,53%	56,98%
Неподаткові надходження	20,15	21,86	25,97	28,03	26,11	21,46	27,18
Частка загальної суми доходів	6,84%	5,97%	5,17%	4,98%	4,65%	4,55%	4,47%
Доходи від операцій з капіталом	1,63	1,40	1,87	2,88	3,62	3,95	3,46
Частка загальної суми доходів	0,55%	0,38%	0,37%	0,51%	0,65%	0,84%	0,57%
Цільові фонди	0,40	0,50	0,62	0,68	0,60	0,65	0,57
Частка загальної суми доходів	0,14%	0,14%	0,12%	0,12%	0,11%	0,14%	0,09%
Трансферти	173,98	195,40	272,60	298,94	260,30	160,18	230,57
Частка загальної суми доходів	59,10%	53,38%	54,30%	53,09%	46,38%	33,95%	37,89%
Разом доходів	294,38	366,05	502,07	563,07	561,18	471,82	608,50

Джерело: складено автором на основі [45; 46; 47].

Відповідно до табл. 2.2, в структурі місцевих бюджетів переважають податкові надходження, що складають від 33,36% у 2015 р. до 60,53% у 2020 р. Частка податкових надходжень в бюджетах має тенденцію до зростання, що може свідчити про підвищення важливості податків і зборів у формуванні дохідної бази місцевих бюджетів. Також варто зазначити про високу роль трансфертів, частка яких поступово зменшується від 59,10% у 2015 р. до 33,95% у 2020 р., що може вказувати на підвищення самостійності місцевих бюджетів та позитивний вплив децентралізації.

Розглядаючи склад і структуру місцевих бюджетів також важливо дослідити їх регіональний розподіл. Тенденція окремих регіонів України повторює загальний тренд (Додаток А). Частка податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів є основою формування дохідної частини бюджетів. Протягом 2015-2020 р. у всіх регіонах спостерігається її зростання, і лише у 2021 р. частка податкових надходжень несуттєво знизилася. Серед регіонів України, які мають найбільшу частку податкових надходжень у 2021 р. є: м. Київ (78,32%), що є найвищим показником, Дніпропетровська (62,99%), Запорізька (62,14%), Полтавська (61,20%) та Київська (60,83%) області. Найнижчі показники спостерігаються у Луганській (39,29%), Чернівецькій (39,89%) та Закарпатській (40,16%) областях. Частка трансфертів у регіональному розрізі до 2020 р. поступово зменшувалася, проте у 2021 р. зросла. Найбільшу залежність від трансфертів мають Луганська (55,90%), Чернівецька (54,14%) та Закарпатська (53,93%) області. Найменша роль трансфертів у наповненні місцевих бюджетів спостерігається у м. Києві (14,25%), Дніпропетровській (32,62%) та Київській (33,57%) областях. Частки неподаткових надходжень є незначними та становлять від 3,24% у Харківській області до 7,43% у м. Києві.

Наступним етапом є аналіз структури однієї з основних складових формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів, а саме податкових надходжень (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 Склад і структура податкових надходжень місцевих бюджетів за 2015-2021 рр., млрд. грн.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Податок на доходи фізичних осіб	54,92	78,97	110,65	138,16	165,50	177,83	212,23
Частка від податкових надходжень	55,92%	53,76%	55,05%	59,41%	61,17%	62,27%	61,21%
Податок на прибуток підприємств	4,28	5,88	6,48	9,30	10,23	9,78	16,09
Частка від податкових надходжень	4,35%	4,00%	3,23%	4,00%	3,78%	3,42%	4,64%
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	2,15	2,52	2,47	4,82	5,28	4,64	8,57
Частка від податкових надходжень	2,19%	1,71%	1,23%	2,07%	1,95%	1,62%	2,47%
Внутрішні податки на товари та послуги	7,68	11,63	13,16	13,80	13,72	15,55	32,61
Частка від податкових надходжень	7,82%	7,92%	6,55%	5,93%	5,07%	5,45%	9,40%
Місцеві податки і збори	27,05	42,24	52,53	61,03	73,57	75,67	89,90
Частка від податкових надходжень	27,54%	28,75%	26,13%	26,25%	27,19%	26,50%	25,93%
Інші податки та збори	2,14	5,64	15,65	5,43	2,24	2,09	2,07
Частка від податкових надходжень	2,18%	3,84%	7,79%	2,33%	0,83%	0,73%	0,60%
Усього податкових надходжень	98,22	146,90	201,01	232,53	270,55	285,57	346,71

Джерело: складено автором на основі [45; 46; 47].

Відповідно до табл. 2.3, надходження від податку на доходи фізичних осіб є переважаючими у податкових надходженнях місцевих бюджетів протягом досліджуваного періоду. Так, вони складають від 54,92 млрд. грн. (55,92% від загальної суми податкових надходжень) у 2015 р. до 212,23 млрд. грн. (61,21% від загальної суми податкових надходжень) у 2021 р. Високу питому вагу мають місцеві податки і збори, що в середньому за 2015-2021 рр. складають 26,90% від загальних податкових надходжень. Даний показник відображає рівень податкової самостійності місцевих бюджетів. В Україні рівень податкової самостійності бюджетів зростав протягом 2015-2016 рр., а потім мав тенденцію до спадання протягом 2017-2021 рр.

У розділі 1 було зазначено, що існують 3 моделі децентралізації. Відповідно до отриманих результатів, питома вага податкових надходжень до ВВП у 2021 р. складає 6,35%, а частка місцевих податків в усіх податкових надходженнях – 25,93%, що може свідчити, що для України є характерною латинська модель децентралізації.

Варто зазначити, що така структура податкових надходжень є подібною у всіх регіонах України (Додаток Б). Переважаючим джерелом податкових надходжень є податок на доходи фізичних осіб, що у 2021 р. становив від 52,92% у м. Києві та 55,11% у Дніпропетровській області до 70,16% у Донецькій та 72,53% у Луганській областях. Друге місце займають місцеві податки і збори. Найбільший рівень податкової самостійності у 2021 р. продемонстрували Одеська область (32,31%), м. Київ (30,98%) та Харківська область (29,31%). Найнижчу частку надходжень від місцевих податків і зборів мають Луганська (21,46%), Полтавська (21,28%) та Донецька (16,12%) області.

Проаналізувавши доходи місцевих бюджетів, варто також розглянути їх видатки (табл. 2.4).

Відповідно до табл. 2.4, загальна сума видатків місцевих бюджетів складає у 2021 р. 597,23 млрд. грн. Найбільшу частку видатків займають видатки на освіту (41,71%), на другому місці – видатки на економічну діяльність (18,81%), а на третьому місці – видатки на житлово-комунальне господарство (9,50%). Найменшу частку займають видатки на іншу діяльність (0,8%) та на культуру і спорт (4,48%). Варто зазначити, що протягом 2015-2021 рр., структура видатків місцевих бюджетів мала суттєві зміни. Так, наприклад, значно зменшилася частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, а також на охорону здоров'я.

Регіональна структура видатків місцевих бюджетів має наступні тенденції (Додаток В). Найбільшу частку у 2021 р. займають видатки на освіту. Найбільше значення спостерігається у Закарпатській (57,41%), Волинській (55,53%) та Рівненській (54,66%) областях. Більше ніж 50% усіх видатків складають видатки на освіту також у Чернівецькій, Житомирській, Івано-Франківській та Херсонській

областях. Найнижча частка видатків на освіту спостерігається у Дніпропетровській (33,61%), Харківській (30,78%) та Донецькій (30,65%) областях. Друге місце займають видатки на економічну діяльність, що у 2021 р. складають від 11,15% у Рівненській до 30,88% у м. Києві. Інші статті видатків займають менше 10% від загальної суми видатків місцевих бюджетів.

Таблиця 2.4 Склад і структура видатків місцевих бюджетів за 2015-2021 рр., млрд. грн.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Державне управління	9,77	13,19	20,21	27,82	33,87	39,19	45,96
Частка загальної суми видатків	3,49%	3,76%	4,07%	4,88%	5,98%	8,20%	7,70%
Освіта	80,92	90,85	130,71	165,71	187,10	199,43	249,08
Частка загальної суми видатків	28,89%	25,92%	26,35%	29,04%	33,04%	41,71%	41,71%
Охорона здоров'я	59,40	62,87	85,24	93,23	89,82	50,87	33,11
Частка загальної суми видатків	21,21%	17,94%	17,18%	16,34%	15,86%	10,64%	5,54%
Соціальний захист та соціальне забезпечення	70,43	104,17	140,68	145,50	103,16	24,00	28,07
Частка загальної суми видатків	25,15%	29,72%	28,36%	25,50%	18,22%	5,02%	4,70%
Культура і спорт	11,56	14,13	19,50	18,36	21,15	21,35	26,75
Частка загальної суми видатків	4,13%	4,03%	3,93%	3,22%	3,73%	4,47%	4,48%
Житлово-комунальне господарство	15,67	17,53	27,20	30,05	34,38	32,13	56,73
Частка загальної суми видатків	5,60%	5,00%	5,48%	5,27%	6,07%	6,72%	9,50%
Економічна діяльність	21,95	37,97	58,24	77,27	82,05	94,18	112,36
Частка загальної суми видатків	7,84%	10,83%	11,74%	13,54%	14,49%	19,70%	18,81%
Інша діяльність	7,24	5,63	8,35	5,33	6,00	6,31	4,80
Частка загальної суми видатків	2,58%	1,61%	1,68%	0,93%	1,06%	1,32%	0,80%
Міжбюджетні трансферти	3,14	4,17	5,97	7,31	8,73	10,66	40,38
Частка загальної суми видатків	1,12%	1,19%	1,20%	1,28%	1,54%	2,23%	6,76%
Разом видатків	280,08	350,52	496,09	570,58	566,26	478,11	597,23

Джерело: складено автором на основі [45; 46; 47].

Далі буде розрахований коефіцієнт концентрації власних доходів, що відображає співвідношення власних доходів місцевих бюджетів (без врахування офіційних трансфертів) до ВВП та співвідношення видатків до ВВП (рис. 2.1).

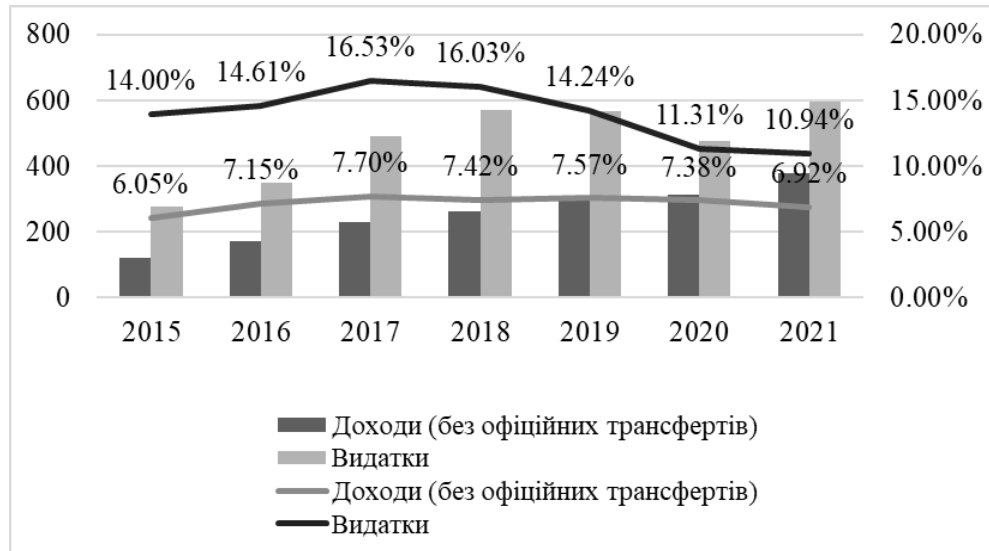

Рисунок 2.1 – Співвідношення доходів і видатків місцевих бюджетів до ВВП, 2015-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі [45; 46; 47].

Згідно з рис. 2.1, коефіцієнт концентрації власних доходів зростає з 6,05% у 2015 р. до 7,57% у 2019 р., протягом 2020-2021 рр. має тенденцію до зниження. Співвідношення видатків до ВВП має аналогічну тенденцію: протягом 2015-2017 рр. зростає, збільшуючи при цьому розрив між власними доходами місцевих бюджетів та видатками до 8,83%, а з 2018 р. почало знижуватися, та становить у 2021 р. 10,94%. Розрив між власними доходами і видатками до ВВП при цьому складає (4,98%). Отже, рис. 2.2 може свідчити про поступове зниження ролі офіційних трансфертів у формуванні місцевих бюджетів та збільшення власних доходів місцевих бюджетів, що відображає позитивні ефекти впливу децентралізації. Однак, наявний розрив між власними доходами і видатками до ВВП може свідчити про недостатність власних фінансових ресурсів для виконання покладених повноважень.

Коефіцієнт концентрації власних доходів та співвідношення видатків місцевих бюджетів до валового регіонального продукту (ВРП) також важливо розглянути в регіональному розрізі. У 2020 р. дані показники по областях виглядали таким чином (рис. 2.2).

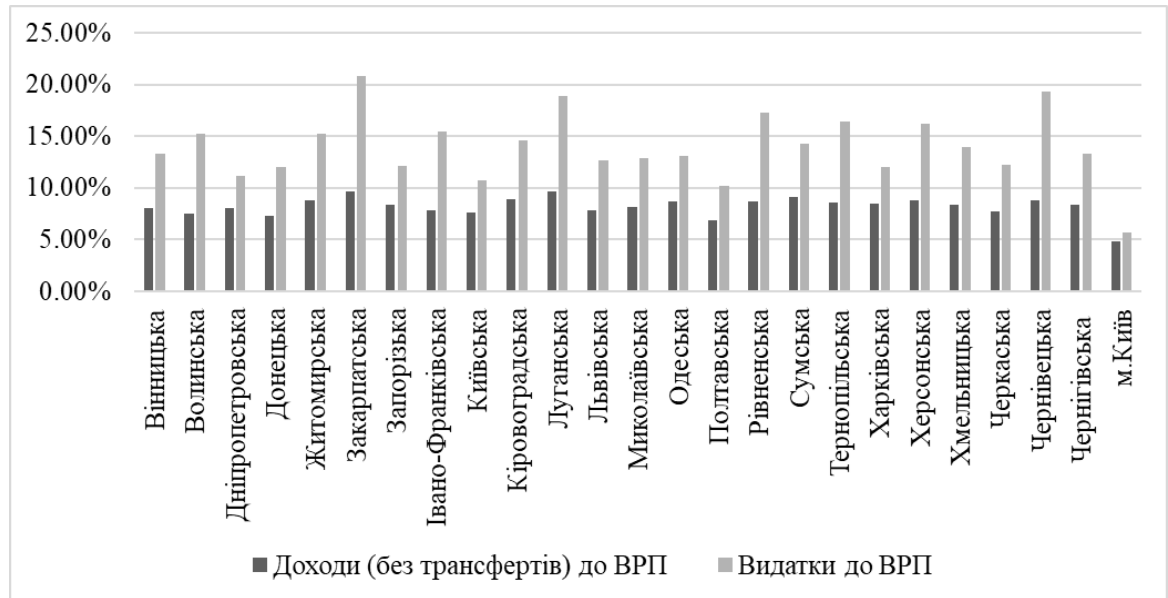

Рисунок 2.2 – Співвідношення доходів і видатків місцевих бюджетів до ВРП по регіонам за 2020 р.

Джерело: складено автором на основі [45; 46; 47].

Відповідно до рис. 2.2, коефіцієнт концентрації власних доходів у 2020 р. складає від 4,88% у м. Києві до 9,69% у Луганській області. Співвідношення видатків місцевих бюджетів до ВРП коливається від 5,71% у м. Києві до 20,89% у Закарпатській області. Важливе значення має розрив між власними доходами місцевих бюджетів та видатками до ВРП. Найбільша нестача фінансових ресурсів для виконання покладених повноважень спостерігається у Закарпатській (11,26%), Чернівецькій (10,51%) та Луганській (9,24%) областях. Найбільш забезпеченими власними ресурсами є м. Київ (розрив складає 0,83%), Київська (3,03%) та Дніпропетровська (3,17%) області.

Як зазначалося в попередньому пункті, оцінка стійкості місцевих бюджетів є одним з головних етапів оцінки рівня фінансової децентралізації в країні. У табл. 2.4 наведено значення основних показників стійкості місцевих бюджетів України за 2015-2021 рр.

Таблиця 2.5 Показники оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів України за 2015-2021 рр.

Показник/Рік	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Показники фінансової спроможності бюджету							
Коефіцієнт забезпечення доходами	18,46%	21,80%	22,56%	22,30%	23,33%	22,64%	22,74%
Коефіцієнт податкової самостійності	27,58%	28,79%	26,17%	26,28%	27,26%	26,54%	26,00%
Коефіцієнт концентрації власних доходів	6,05%	7,15%	7,70%	7,42%	7,57%	7,38%	6,92%
Коефіцієнт дотаційності	59,10%	53,38%	54,30%	53,09%	46,38%	33,95%	37,89%
Коефіцієнт бюджетного покриття	42,99%	48,69%	46,26%	46,29%	53,13%	65,18%	63,28%
Коефіцієнт загальної податкової стійкості	35,07%	42,91%	40,52%	40,75%	47,78%	59,73%	58,05%
Показники фінансової автономії місцевих бюджетів							
Коефіцієнт самостійності	40,90%	46,62%	45,70%	46,91%	53,62%	66,05%	62,11%
Коефіцієнт бюджетної залежності	38,32%	35,79%	35,46%	34,38%	31,49%	25,09%	27,85%
Коефіцієнт стійкості дохідної бази	105,10%	104,43%	101,21%	98,68%	99,10%	98,68%	101,89%
Показники ефективності місцевих бюджетів							
Коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету	4,87%	4,22%	-0,46%	-1,52%	-1,12%	-1,46%	-0,73%
Коефіцієнт бюджетної результативності	28,15%	40,07%	54,13%	62,65%	71,80%	74,93%	91,80%
Коефіцієнт бюджетної забезпеченості	65,10%	81,83%	116,26%	135,35%	135,13%	114,79%	145,07%
Коефіцієнт стабільності дохідної частини бюджету	56,45%	75,18%	73,74%	77,79%	103,94%	178,29%	150,37%

Джерело: складено автором на основі [45; 46; 47].

Відповідно до табл. 2.5, показники фінансової спроможності бюджету мають нестійку тенденцію: протягом 2015-2018 рр. показники свідчать про підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів, проте з 2019 р. до наших днів показники мають тенденцію до погіршення. Так, коефіцієнт забезпечення доходами досягав найвище значення 23,33% у 2019 р., а найнижче значення 18,46% спостерігалось у 2015 р., тобто загалом спостерігається позитивна тенденція. Коефіцієнт податкової самостійності свідчить, що найвища ступінь податкової самостійності була у 2016 р. на рівні 28,79%, протягом наступних років знижувалася до 26,00%. Коефіцієнт концентрації власних доходів, що показує частку власних доходів місцевих бюджетів до ВВП, у 2015 р. мав найменше значення (6,05%) та мав неоднозначну тенденцію у 2016-2021 р., коливаючись від 6,92% до 7,70%. Відповідно до значень коефіцієнта дотаційності, залежність місцевих бюджетів від дотацій з Державного бюджету України спадає з 59,10% у 2015 р. до 33,95% у 2020 р., що є позитивною тенденцією. Наступний показник – коефіцієнт бюджетного покриття за рахунок власних коштів найнижче значення мав у 2015 р. та становив 42,99%, а найбільше – 65,18% у 2020 р. Останній показник даного блоку – коефіцієнт загальної податкової стійкості, також має позитивну тенденцію, та зріс з 35,07% у 2015 р. до 42,19% у 2016 р., протягом 2017-2020 р. збільшився до 59,73%, а у 2021 р. незначно знизився.

Показники фінансової автономії місцевих бюджетів також коливаються. Коефіцієнт самостійності, що відображає частку власних доходів місцевих бюджетів у загальній сумі доходів місцевих бюджетів, найменше значення 40,90% мав у 2015 р., поступово зростав до 66,05% у 2020 р., та у 2021 р. зменшився до 62,11%. Коефіцієнт бюджетної залежності, що відображає співвідношення міжбюджетних трансфертів до видатків місцевих бюджетів, має чітку тенденцію до спадання з 38,32% у 2015 р. до 27,85% у 2021 р. Наступний показник – коефіцієнт стійкості податкової бази, який показує відношення доходів до видатків місцевих бюджетів, протягом досліджуваного періоду коливався від 98,68% до 105,10%.

Показники ефективності місцевих бюджетів, до яких належать коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету, коефіцієнт бюджетної результативності, коефіцієнт бюджетної забезпеченості та коефіцієнт стабільності дохідної частини бюджету, також мають нестійку тенденцію. Коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету свідчить про зростання дефіциту місцевих бюджетів в Україні, з найбільшим значенням -1,52% у 2018 р. Коефіцієнт бюджетної результативності та коефіцієнт бюджетної забезпеченості мають позитивну тенденцію до зростання. Коефіцієнт стабільності дохідної частини бюджету має також позитивну тенденцію, адже останні 3 роки він знаходиться на рівні, вищому за 1, що свідчить про стабільність дохідної частини місцевих бюджетів.

Отже, аналіз фінансових показників місцевих бюджетів показав, що загалом по Україні відстежується позитивна тенденція розвитку децентралізації: власні доходи місцевих громад зростають, залежність місцевих бюджетів від Державного знижується. Основними бюджетоутворюючими доходами залишаються податкові надходження, особливо надходження від податку на доходи фізичних осіб та місцевих податків і зборів, що включають податок на майно, єдиний податок, збір за паркування транспортних засобів та туристичний збір. Все ще вагомими залишаються дотації та субвенції від Державного бюджету України, не зважаючи на їх поступове зменшення. Основними статтями видатків є видатки на освіту, економічний розвиток та житлово-комунальне господарство. Коефіцієнт концентрації власних доходів та співвідношення видатків до ВВП показали, що у місцевих бюджетів наразі недостатньо власних фінансових ресурсів для того, щоб виконати усі покладені на них повноваження. За допомогою аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів було визначено, що незважаючи на наявні позитивні тенденції, не можна сказати, що місцеві бюджети в Україні є достатньо стійкими.

2.3 Моделювання впливу децентралізації на розвиток регіонів

У науковій літературі існує багато досліджень, що за допомогою економетричного апарату пояснюють вплив децентралізації на розвиток країн та регіонів для багатьох країн світу. І.Ханіф та С. Веллес [48] за допомогою моделі з панельними даними довели, що децентралізація видатків та доходів має важливе значення на економічний розвиток та прямо на нього впливає. При чому, для таких країн, що розвиваються, як Аргентина, Боснія та Герцаговина, Бразилія, Ефіопія, Індія та інші, вплив децентралізації доходів був більшим, ніж видатків. Окрім цього, А. Юшков [49] описав важливість збільшення власних ресурсів місцевих громад та його вплив на їх розвиток. Оскільки для українських регіонів подібних досліджень не проводилось, доцільно розглянути значення даних показників на економічний розвиток регіонів в Україні та визначити ефекти їх впливу.

У даному пункті буде оцінено вплив фінансової децентралізації на розвиток регіонів за допомогою пакету Eviews та з використанням панельних даних по 24 областям України та м. Києві протягом 2015-2020 рр. Розвиток регіонів України буде запропоновано оцінювати за допомогою ВРП, адже саме цей показник відображає рівень розвитку регіонів.

Тому при моделюванні було запропоновано наступні гіпотези:

- децентралізація податкових надходжень прямо впливає на економічний розвиток регіонів. Тобто з підвищенням рівня децентралізації податкових надходжень, пришвидшується розвиток регіонів;
- децентралізація за видатками має прямий вплив на розвиток регіонів. Підвищуючи рівень децентралізації видатків, покращується ефективність їх розподілу, що стимулює економічний розвиток;
- коефіцієнт самостійності місцевих бюджетів прямо впливає на економічний розвиток регіонів. Тобто, з підвищенням автономності місцевих бюджетів, підвищується рівень економічного розвитку.

Для моделювання взаємозв'язків показників економічного розвитку регіонів та децентралізації використовувалися щорічні дані з 2014 р. по 2021 р. Моделювання здійснювалося з використанням панельних даних, тому для аналізу було обрано 25 регіонів України, серед яких м. Київ та 24 області України, а саме: Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська.

Як вже було вказано раніше в ході виконання аналізу буде досліджено вплив на економічний розвиток регіонів трьох факторів розвитку децентралізації.

Залежна змінна: LGPR – ВРП; переведений до логарифмованого вигляду.

Незалежні змінні:

- DE – децентралізація видатків – частка витрат місцевих бюджетів до загальної суми видатків зведеного бюджету, у відсотках;
- DR – децентралізація податкових надходжень – частка податкових надходжень місцевих бюджетів у загальній сумі податкових надходжень, у відсотках;
- AU – коефіцієнт самостійності – співвідношення власних доходів місцевих бюджетів до загальної суми доходів місцевих бюджетів (включаючи трансфери), у відсотках;
- CPI – індекс споживчих цін, у відсотках.

Загальний вигляд моделі може бути описаний рівнянням:

$$LGPR = \beta_0 + \beta_1 * DE + \beta_2 * DR + \beta_3 * AU + \beta_4 * CPI + u_i, \quad (2.1)$$

Проведення аналізу впливу незалежних змінних на залежну проводиться за допомогою пакету eViews. Спершу необхідно визначити, які ефекти для моделі необхідно використовувати: змінні чи фіксовані. Результати моделювання з використанням фіксованих ефектів для регіонів зображено на рис. 2.3.

Dependent Variable: LGRP				
Method: Panel Least Squares				
Date: 05/08/22 Time: 22:42				
Sample (adjusted): 2015 2020				
Periods included: 6				
Cross-sections included: 25				
Total panel (balanced) observations: 150				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	9.682545	0.334287	28.96475	0.0000
DE	0.308464	0.096747	3.188364	0.0018
DR	0.260557	0.146524	1.778259	0.0779
AU	0.023311	0.003840	6.070016	0.0000
CPI	-0.006492	0.001420	-4.571392	0.0000
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
R-squared	0.874423	Mean dependent var	11.38736	
Adjusted R-squared	0.868504	S.D. dependent var	0.784556	
S.E. of regression	0.139235	Akaike info criterion	-0.933481	
Sum squared resid	2.345762	Schwarz criterion	-0.351425	
Log likelihood	99.01110	Hannan-Quinn criter.	-0.697010	
F-statistic	164.6361	Durbin-Watson stat	1.877459	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Рисунок 2.3 – Результати дослідження впливу незалежних змінних на економічний розвиток регіонів

Джерело: складено автором на основі [45; 46; 47].

Відповідно до значень t-статистики та p-value можна зробити висновок, що всі параметри є значимими, оскільки t-статистика всіх параметрів перевищує критичне значення. При цьому значення p-value усіх параметрів, а саме: децентралізації видатків та податкових надходжень, самостійності місцевих бюджетів та інфляції, є меншим за 10%, що дає підстави відхилити нульову гіпотезу про незначимість параметрів.

Для того, щоб визначити, які ефекти мають бути включені до моделі, необхідно провести тест Redundant Fixed Effects (рис. 2.4).

Нульова гіпотеза Redundant Fixed Effects тесту полягає у тому, що фіксовані ефекти не є значимими. Оскільки значення probability тестів є меншим за 10%, то можна зробити висновок, що фіксовані ефекти для регіонів мають бути включені у

даному дослідженні. Однак, варто зазначити, що при обранні фіксованих ефектів для років, результати Redundant Fixed Effects тесту показали їх незначимість.

Redundant Fixed Effects Tests				
Equation: MODEL				
Test cross-section fixed effects				
Effects Test	Statistic	d.f.	Prob.	
Cross-section F	7.754493	(24,121)	0.0000	
Cross-section Chi-square	139.711262	24	0.0000	
Cross-section fixed effects test equation:				
Dependent Variable: LGRP				
Method: Panel Least Squares				
Date: 05/08/22 Time: 22:20				
Sample (adjusted): 2015 2020				
Periods included: 6				
Cross-sections included: 25				
Total panel (balanced) observations: 150				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	8.880533	0.152459	58.24880	0.0000
DE	0.693308	0.070549	9.827357	0.0000
DR	-0.289952	0.105292	-2.753795	0.0066
AU	0.037874	0.003099	12.22264	0.0000
CPI	-0.005237	0.001328	-3.943073	0.0001

Рисунок 2.4 – Результати Redundant Fixed Effects з фіксованими ефектами для регіонів

Джерело: складено автором на основі [45; 46; 47].

Отже, в результаті оцінки впливу незалежних факторів на залежну змінну можна зробити висновок про те, що рівняння регресії матиме наступний вигляд:

$$LGPR = 9.682 + 0.308*DE + 0.261*DR + 0.023*AU - 0.006*CPI + ui, \quad (2.2)$$

Економічна інтерпретація отриманих результатів виглядає наступним чином:

1. DE. Децентралізація видатків має прямий вплив на розвиток регіонів України, а отже початкова гіпотеза була підтверджена. При зростанні частки видатків

місцевих бюджетів до видатків зведеного бюджету на 1%, економічний розвиток регіонів підвищиться на 0,308%.

2. DR. Децентралізація податкових надходжень підтвердила початкову гіпотезу та показала позитивний ефект на розвиток регіонів. При підвищенні частки власних податкових надходжень на 1%, ВРП збільшується на 0,261%.
3. AU. При підвищенні коефіцієнта самостійності на 1%, ВРП зростатиме на 0,023%.

Коефіцієнт детермінації побудованої моделі становить 87,44%, що свідчить про високу пояснювальну здатність моделі.

За допомогою F-статистики було перевірено адекватність моделі. Нульовою гіпотезою є те, що коефіцієнти при незалежних змінних дорівнюють нулю (тобто дані фактори не мають впливу на розвиток регіонів). Однак значення p-value дорівнює нулю, а значення F-критерія є більшим за критичне, що дає підстави відхилити нульову гіпотезу. Тобто, обрані параметри впливають на ВРП.

Відсутність автокореляції першого ступеню перевіряється за допомогою тесту Дарбіна-Уотсона. Значення даної статистики дорівнює 1,877. З таблиці розподілу Дарбіна-Уотсона критичні значення для даної регресії становлять $d_l=1,73$ та $d_u=1,81$. Графік зон автокореляційного зв'язку зображений на рис. 2.5.

Рисунок 2.5 - Зони автокореляційного зв'язку

Джерело: складено автором на основі [45; 46; 47].

Оскільки значення коефіцієнту Дарбіна-Уотсона знаходиться у зоні відсутньої автокореляції, дана проблеми для отриманої моделі є відсутньою, а отже можна проводити дослідження далі.

Відповідно до проведеного тесту Жарга-Бера на нормальність розподілу залишків (рис. 2.6), було визначено, що, оскільки p-value становить 0,00 (або 0%),

нульова гіпотеза має бути відхилена. Отже, розподіл залишків випадкових величин не є нормальним. Однак порушення даного припущення не є критичним для оцінки моделі.

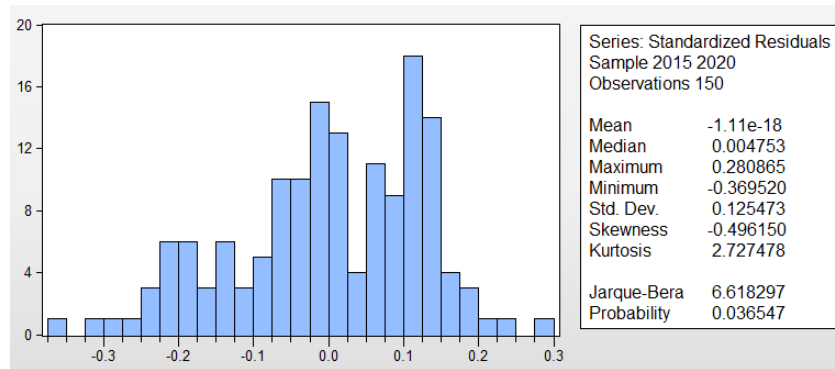

Рисунок 2.6 - Результати тесту Жарга-Бера на нормальність розподілу залишків
Джерело: складено автором на основі [45; 46; 47].

Графічна оцінка моделі представлена на рис. 2.7, де можна побачити наскільки точно модель може відтворити реальні значення зростання ВРП на основі розрахунків. Як можна побачити на рис. 2.7, змодельовані значення ВРП досить точно відтворюють фактичні, а залишки коливаються в межах 2%, що може свідчити про адекватність моделі.

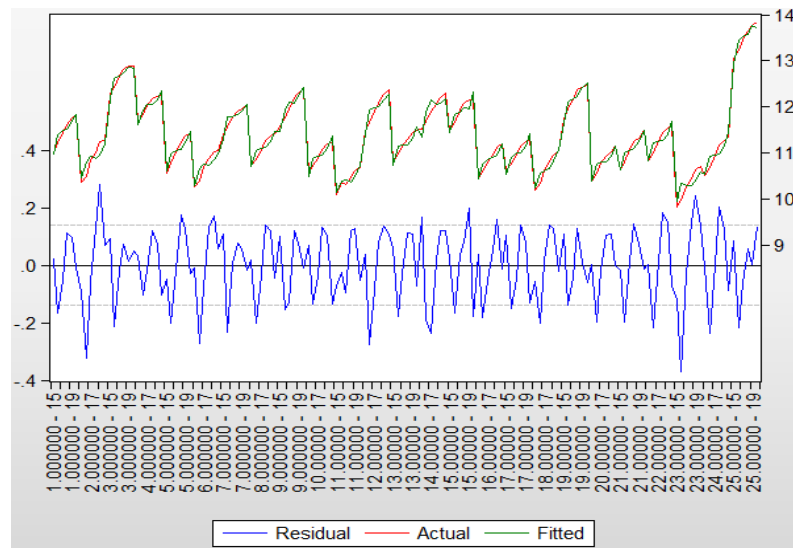

Рисунок 2.7 - Графічна оцінка адекватності моделі
Джерело: складено автором на основі [45; 46; 47].

Отже, в результаті моделювання впливу рівня децентралізації на розвиток регіонів України, можна зробити наступні висновки: як і припускалося, децентралізація видатків, податкових надходжень та самостійність місцевих бюджетів має позитивний вплив на розвиток регіонів. При тому, на відміну від дослідження за участю інших країн, що розвиваються [48], де вплив децентралізації доходів був більш суттєвим ніж від децентралізації видатків, в Україні спостерігається протилежна тенденція.

Висновки до 2 розділу

У 2 розділі дипломної роботи було запропоновано методологію до оцінки рівня децентралізації в Україні, відповідно до якої окрім складу та структури доходів і видатків місцевих бюджетів, розглядається ряд інших показників. Умовно ці показники можна розділити на 3 групи: показники фінансової спроможності бюджету, до яких входять коефіцієнт забезпечення доходами, коефіцієнт податкової самостійності, коефіцієнт концентрації власних доходів, коефіцієнт дотаційності, коефіцієнт бюджетного покриття та коефіцієнт загальної податкової стійкості; показники фінансової автономії місцевих бюджетів, а саме коефіцієнт самостійності, коефіцієнт бюджетної залежності, коефіцієнт стійкості дохідної бази; показники ефективності місцевих бюджетів, до яких належать коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету, коефіцієнт бюджетної результативності, коефіцієнт бюджетної забезпеченості та коефіцієнт стабільності дохідної частини бюджету.

У структурі доходів місцевих бюджетів основне місце займають, першочергово, податкові надходження, на другому місці залишаються трансферти з Державного бюджету України. При чому протягом 2015-2021 рр. маємо наступні тенденції: частка податкових надходжень у загальній сумі доходів поступово збільшується, в той час як частка дотацій та субвенцій знижується, що свідчить про позитивний вплив децентралізації та зниження залежності місцевих бюджетів. У податкових надходженнях переважають надходження від податку на доходи фізичних осіб та місцевих податків і зборів, що разом складають близько 87,14% усіх податкових надходжень. Варто зазначити, що частка власних податкових надходжень місцевих бюджетів зростає у порівнянні з 2015 р., що дозволяє їм більш ефективно розпоряджатися фінансовими ресурсами.

Структура видатків у 2020-2021 рр. зазнала суттєвих змін у порівнянні з 2015 р. Якщо у 2015 р. основними статтями видатків місцевих бюджетів були видатки на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист і соціальне забезпечення, то у 2020-

2021 рр. – це видатки на освіту, економічну діяльність та житлово-комунальне господарство.

Окрім цього, аналіз доходів і видатків місцевих бюджетів показав, що існує розрив між доходами місцевих громад (без врахування трансфертів) та їх видатками. Цей розрив у 2021 р. становив 4,94%, що свідчить про недостатність забезпечення місцевих бюджетів власними фінансовими ресурсами та їх неможливість при цьому повністю виконати покладені на них повноваження. Щодо регіонального розрізу, то найбільш забезпеченими фінансовими ресурсами є м. Київ, Київська, Дніпропетровська, Полтавська та Харківська області, найменш забезпеченими – Закарпатська, Чернівецька, Луганська, Рівненська та Тернопільська області.

Для оцінки впливу децентралізації на економічний розвиток місцевих громад було побудовано економетричну модель з панельними даними для усіх регіонів України, що включають м. Київ та 24 області. В результаті моделювання було визначено, що децентралізація податкових надходжень та видатків має позитивний вплив на розвиток регіонів, при чому в Україні вплив децентралізації видатків є більшим, ніж податкових надходжень. Також було доведено важливість забезпеченості місцевих громад власними доходами.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1 Іноземний досвід стимулювання регіонального розвитку за допомогою фінансової децентралізації

У даному пункті буде здійснено порівняльний аналіз впливу процесів децентралізації в Україні та інших європейських країнах для виявлення певних закономірностей зміни фінансового забезпечення місцевих громад та використання досвіду різних країн для забезпечення кращого ефекту від впровадження реформи децентралізації.

Для вибору країн для порівняння було досліджено індекс децентралізації для європейських країн у розрізі фінансової децентралізації, який оцінюється за допомогою таких показників як коефіцієнт витрат, коефіцієнт доходів та коефіцієнт автономності доходів [50]. Перше місце в даному рейтингу займає Німеччина, також в першу трійку входять Латвія, Данія. До порівняння також було обрано Польщу, яка хоч і займає 8 місце в рейтингу, є країною, що після розпаду Радянського союзу знаходилася з Україною на одному рівні економічного розвитку, проте зараз значно випереджає Україну у різних напрямках.

Усі обрані країни мають різну історію впровадження реформи децентралізації, що дає оцінити даний процес з різних ракурсів. Так, наприклад, Данія має довгу історію розвитку місцевого самоврядування, що почалася ще 1849 р. із конституційної протекції, а останні суттєві зміни спостерігалися у 2007 р. та полягали в зменшенні кількості муніципалітетів з 270 до 98 та зменшенні кількості регіонів (повітів) з 13 до 5 регіонів. У Латвії реформа децентралізації почалася у 1992 р. після розпаду

Радянського союзу, впродовж останніх десятиліть в країні також був тренд до зменшення кількості муніципалітетів та повітів (з 612 у 1992 р. до 42 муніципалітетів у 2021 р.) [51]. Процеси децентралізації в Польщі почалися з 1989 р. з політичної та адміністративної децентралізації, що супроводжувалося створенням 2 478 муніципалітетів [52]. Німеччина, як і Данія, має довгу традицію незалежної муніципальної влади ще з 962 р., проте почала формуватися такою, якою її зараз можна спостерігати після 1945 р.[53]. Окрім політичної та адміністративної, важливе місце посідала також фінансова децентралізація. Реформи децентралізації однозначно супроводжувалися наданням муніципалітетам власних фінансових ресурсів, а разом з ними і повноважень, що мало на меті, в першу чергу, покращити якість надання суспільних послуг.

Важливе значення мають ресурси, якими наділяють місцеві органи влади, адже саме це дає їм фінансову автономність. В усіх країнах існує 4 основні категорії надходжень до місцевих бюджетів: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та трансферти, однак найголовнішими джерелами залишають доходи від податків та дотації і субвенції. Розглянемо детальніше кожен з обраних країн. У Німеччині усі податки та їх розподіл встановлюється федеральною владою та Бундестагом, та має бути затверджений Бундесратом. Серед податкових надходжень є як і власні податки, так і розподілені між різними рівнями влади. До розподілених податків належать: податок на доходи фізичних осіб (становлять близько 37% усіх податкових надходжень муніципалітетів) та податок на додану вартість (приблизно 5% податкових надходжень). До власних податків муніципалітетів у Німеччині відносять: місцевий податок на підприємницьку діяльність (Gewerbesteuer), періодичний податок на нерухомість (Grundsteuer), а також деякі незначні податки, такі як торговий податок, місцевий податок на розваги та податок на собак. Муніципалітети Данії серед власних податків мають місцевий податок на доходи фізичних осіб (становить майже 90% усіх податкових надходжень) та періодичні податки на нерухоме майно (10% податкових надходжень) та церковний

податок. Важливо зазначити місцевий ПДФО справляється центральним урядом разом з національним ПДФО, однак місцеві органи влади можуть самостійно встановлювати ставку податку. До розподілених податків належать: корпоративний податок, податок на науку та податок на нерухомість. Податкова система Латвії є унікальною, адже у фактичному розумінні муніципалітети не мають власних податків, а усі податкові надходження отримуються від розподілених податків. Найбільш важливими є податок на доходи фізичних осіб (становить близько 85% усіх податкових надходжень), податок на майно (при чому 100% доходів перерозподіляються до муніципалітетів), а також податок на лотереї та азартні ігри і податок на природні ресурси. Польська податкова система дещо схожа на німецьку та данську, адже муніципалітети забезпечені як власними податками, так і надходженнями від розподілених податків. Власними податками є податок на майно на землю та будівлі, податок на землю сільськогосподарського призначення та лісовий податок. Розподіленими податками є податок на доходи фізичних осіб та корпоративний податок. Неподаткові надходження в усіх країнах формуються за рахунок адміністративних зборів та платежів за надання публічних послуг. Отже, як можна побачити, структура доходів муніципалітетів в різних країнах суттєво відрізняється, однак має спільні риси, а саме: податок на доходи фізичних осіб, корпоративний податок та податок на додану вартість у вигляді розподіленого податку, а до власних податкових доходів місцевих бюджетів зазвичай встановлюють податок на майно, податок на лотереї чи розваги [54].

Щодо повноважень, якими наділені органи місцевої влади, то можна побачити, що вони є схожими між країнами. Серед спільних повноважень: загальнодержавні послуги (послуги з реєстрації, внутрішнє управління, управління комунальним майном тощо), економічні справи (будівництво та утримання доріг місцевого значення, місцевий транспорт, місцевий туризм і т.д.), екологічний захист (збір відходів, санітарія, управління лісовими та водними ресурсами), житлові та комунальні зручності (планування, місцеві програми розвитку житла, комунальні

підприємства, опалення, водопостачання, електропостачання), охорона здоров'я (послуги медичної допомоги, обслуговування лікарень тощо), культура та спорт (бібліотеки, музеї, театри, зоопарки, спортивні центри та ін.), освіта (дитячі садки, початкові школи, середня освіта) та соціальний захист (підтримка дітей та малозабезпечених громадян). Основною відмінністю у повноваженнях наданих місцевим органам влади є громадський порядок і безпека, який має забезпечуватися місцевими громадами у Німеччині, Латвії та Польщі, натомість в Україні та Данії за забезпечення порядку цілком відповідає державна влада [54].

Тому тепер пропонуємо здійснити статистичний аналіз основних показників рівня децентралізації з фінансової сторони в зазначених країнах для того аби з'ясувати, які вони мають відмінності та яке місце належить Україні. На рис. 3.1 зображено частки доходів і видатків місцевих бюджетів до ВВП.

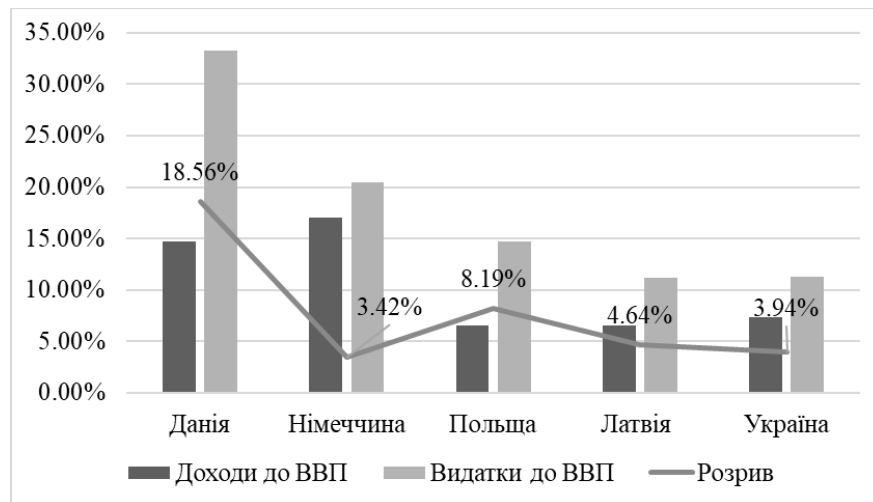

Рисунок 3.1 – Співвідношення доходів і видатків місцевих бюджетів до ВВП, 2020 р.

Джерело: складено автором на основі [55].

Відповідно до рис. 3.1, можемо спостерігати, що співвідношення видатків до ВВП перевищує відношення доходів до ВВП у 2020 р. для усіх обраних країн. Найменший розрив між доходами і видатками має Німеччина, а саме 3,42%. Україна займає другу сходинку із позначкою 3,94%. Найбільший розрив між доходами і

видатками наявний у Данії та становить 18,56%. Це може свідчити про невідповідність наданим місцевим органам влади фінансових ресурсів та повноважень.

Також важливо розглянути коефіцієнт самостійності, адже саме він показує наскільки місцеві бюджети є автономними. Динаміка коефіцієнта самостійності для обраних країн зображена на рис. 3.2.

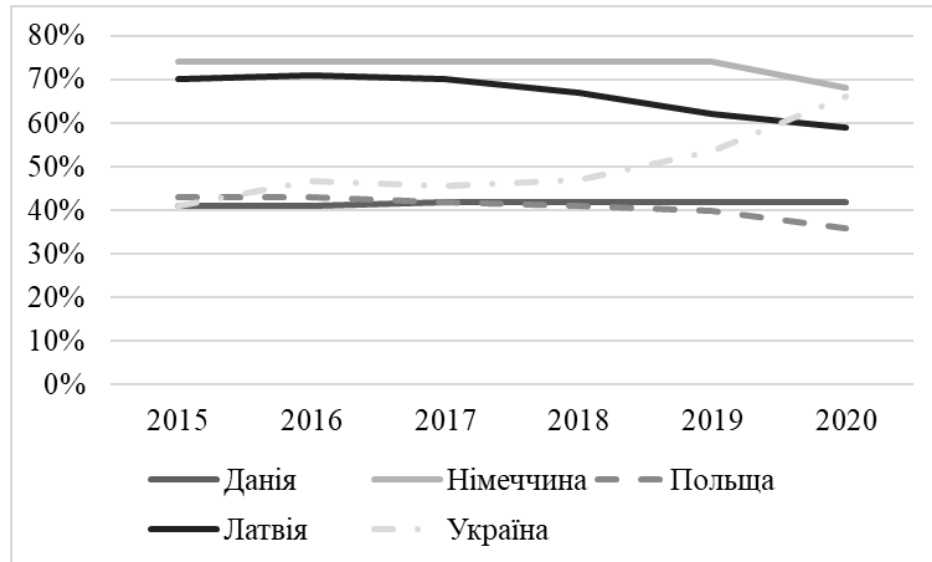

Рисунок 3.2 – Динаміка коефіцієнта самостійності для країн у 2015-2020 рр.

Джерело: складено автором на основі [50].

Як можна побачити на рис. 3.2, найменш самостійними є місцеві бюджети Польщі, для яких частка власних доходів в усіх доходах протягом 2015-2020 рр. В середньому була на рівні 41,00%. Коефіцієнт дохідності для місцевих громад Данії встановлений на рівні 42,00%. Найбільш самостійними є місцеві бюджети Німеччини та Латвії, коефіцієнт самостійності для яких становив в середньому 73,00% та 67% відповідно. Також варто зазначити, що забезпеченість місцевих бюджетів України власними доходами (в середньому 49,97%) має позитивну тенденцію та знаходиться вище середньо-європейського рівня, який становить 44,00%.

Розглянемо структуру доходів місцевих бюджетів в обраних країнах (рис. 3.3).

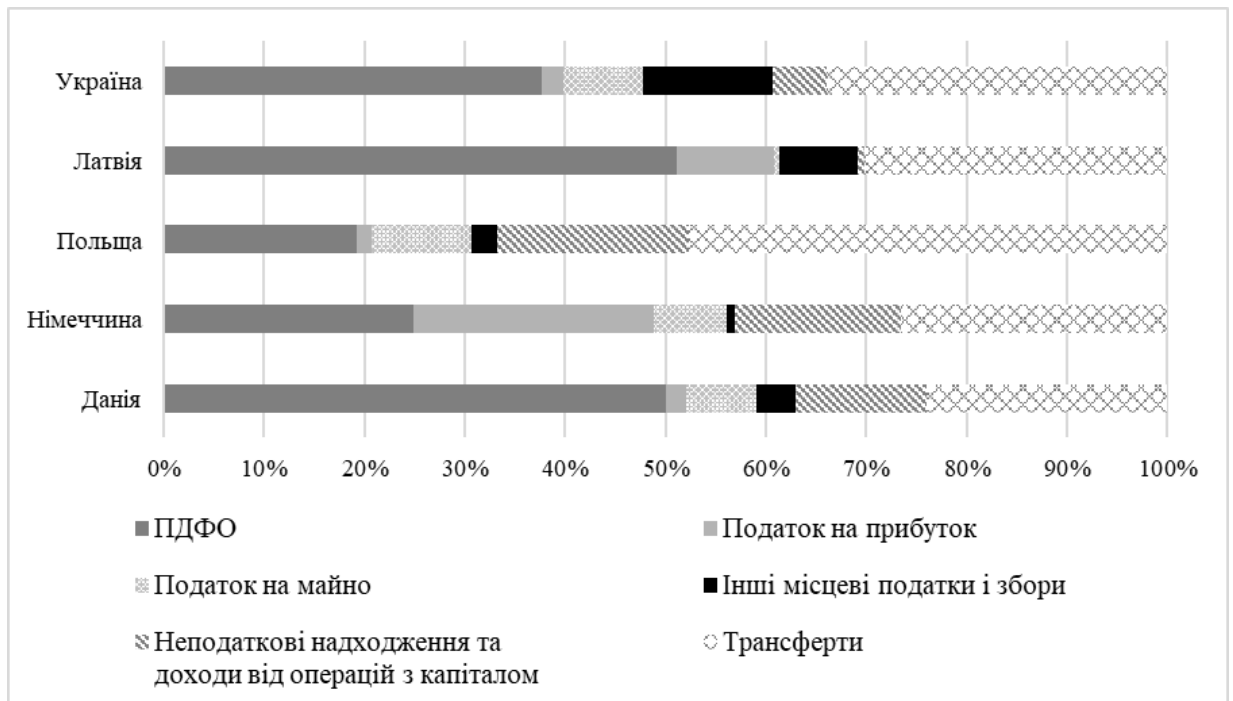

Рисунок 3.3 – Структура доходів місцевих бюджетів для країн у 2020 р.

Джерело: складено автором на основі [55].

Відповідно до рис. 3.3, найбільша частка доходів припадає на надходження від податку на доходи фізичних осіб та на трансфери. Так, наприклад, надходження від ПДФО складають від 19% у Польщі до 51% у Латвії, а трансфери – від 24% у Данії до 48% у Польщі. Тобто, серед обраних країн місцеві бюджети Данії є найбільш незалежними від державного бюджету та мають достатньо власних джерел надходжень, натомість в Польщі – навпаки спостерігається висока залежність місцевих бюджетів від державного. Важливе значення у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів також належить податку на майно та неподатковим надходженням і доходам від операцій з капіталом.

Структура видатків місцевих бюджетів для України, Латвії, Данії, Польщі та Німеччини зображена на рис. 3.4.

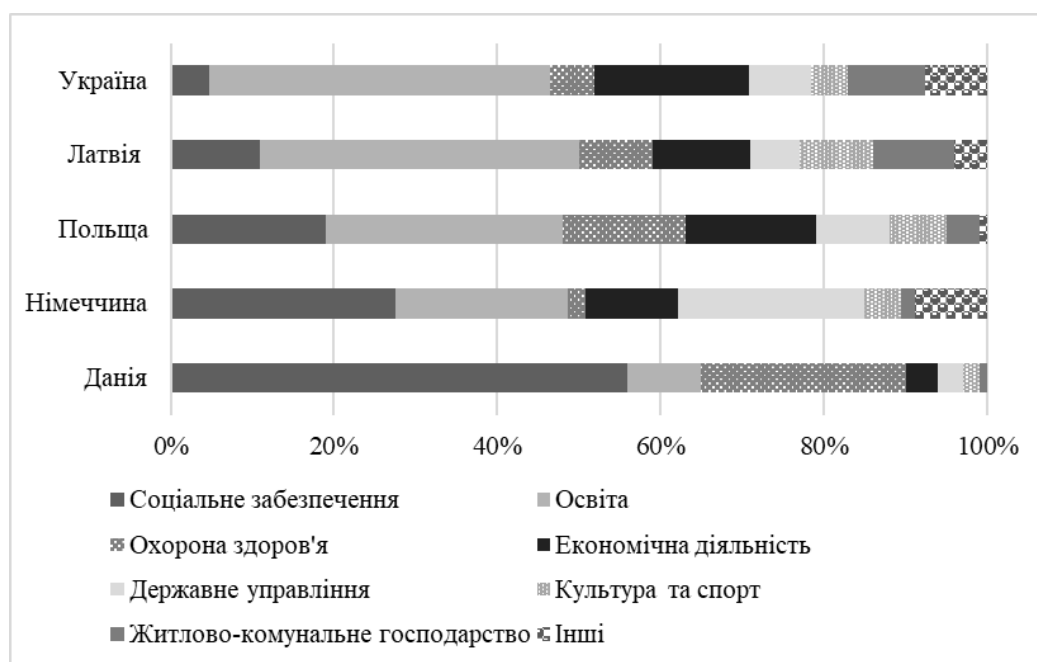

Рисунок 3.4 – Структура видатків місцевих бюджетів для країн у 2020 р.

Джерело: складено автором на основі [51; 54].

Якщо розглядати структуру видатків місцевих бюджетів, то маємо наступні тенденції: найбільша частка видатків спрямована на соціальне забезпечення в Данії (56%), в Німеччині – 27%, в Польщі вона становить 19%, в Латвії – 11%, а в Україні найменше – майже 5%. Вагоме місце займають видатки на освіту для Латвії (39%), Німеччини (21%), Польщі (25%), Данії (9%), для України – найбільше (41%). Ще 2 важливі категорії – видатки на охорону здоров'я та економічну діяльність, які становлять 9-25% та 4-19% відповідно. Можна побачити, що структура видатків в обраних країнах має суттєві відмінності.

Отже, відповідно до аналізу розвитку децентралізації в таких країнах, як Німеччина, Данія, Польща та Латвія, можна дійти наступних висновків: процес фінансової децентралізації в усіх країнах супроводжувався адміністративною децентралізацією та укрупненням муніципалітетів для забезпечення спроможних громад; в структурі доходів місцевих бюджетів важливе місце займають податкові надходження (власні та розподілені), вагому роль мають також трансфери з

державних бюджетів; найбільш бюджетоутворюючим податком в усіх країнах є податок на доходи фізичних осіб, який становить від 18% усіх доходів муніципалітетів в Польщі до 50% у Данії; структура видатків місцевих бюджетів різниться серед країн, а до найбільш важливих повноважень муніципалітетів належать фінансування соціального забезпечення, освіти, економічної діяльності та охорони здоров'я.

3.2 Напрямки розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації

Проаналізувавши розвиток та особливості фінансової децентралізації в Україні, та визначивши основні тренди децентралізації в країнах Європи, варто окреслити проблеми, які притаманні процесам децентралізації в Україні та визначити напрями подальшого розвитку регіонів.

Досвід європейських країн показав, що децентралізація є одним з найефективніших способів забезпечення фінансової автономії та стійкості місцевих бюджетів, забезпечує прозорість та ефективність використання бюджетних коштів, підвищуючи рівень життя населення та орієнтуючись на потреби кожної громади індивідуально.

Зважаючи на іноземний досвід проведення децентралізації, можна побачити, що Україна повторює європейські тренди. Це стосується як зменшення кількості муніципалітетів за рахунок їх злиття, так і розподілу фінансових ресурсів між рівнями влади. Так, наприклад, українські місцеві громади наділені власними фінансовими ресурсами, до яких в тому числі належать податок на майно, єдиний податок, туристичний збір та збір за паркування транспортних засобів. Муніципалітети також отримують частку від розподілених податків, до яких в Україні належать податок на доходи фізичних осіб, рентна плата, акцизний податок, податок на прибуток підприємств тощо [29].

Відповідно до аналізу розвитку децентралізації в Україні можна виділити проблеми, які притаманні децентралізаційним процесам, та окреслити шляхи їх вирішення (рис. 3.5).

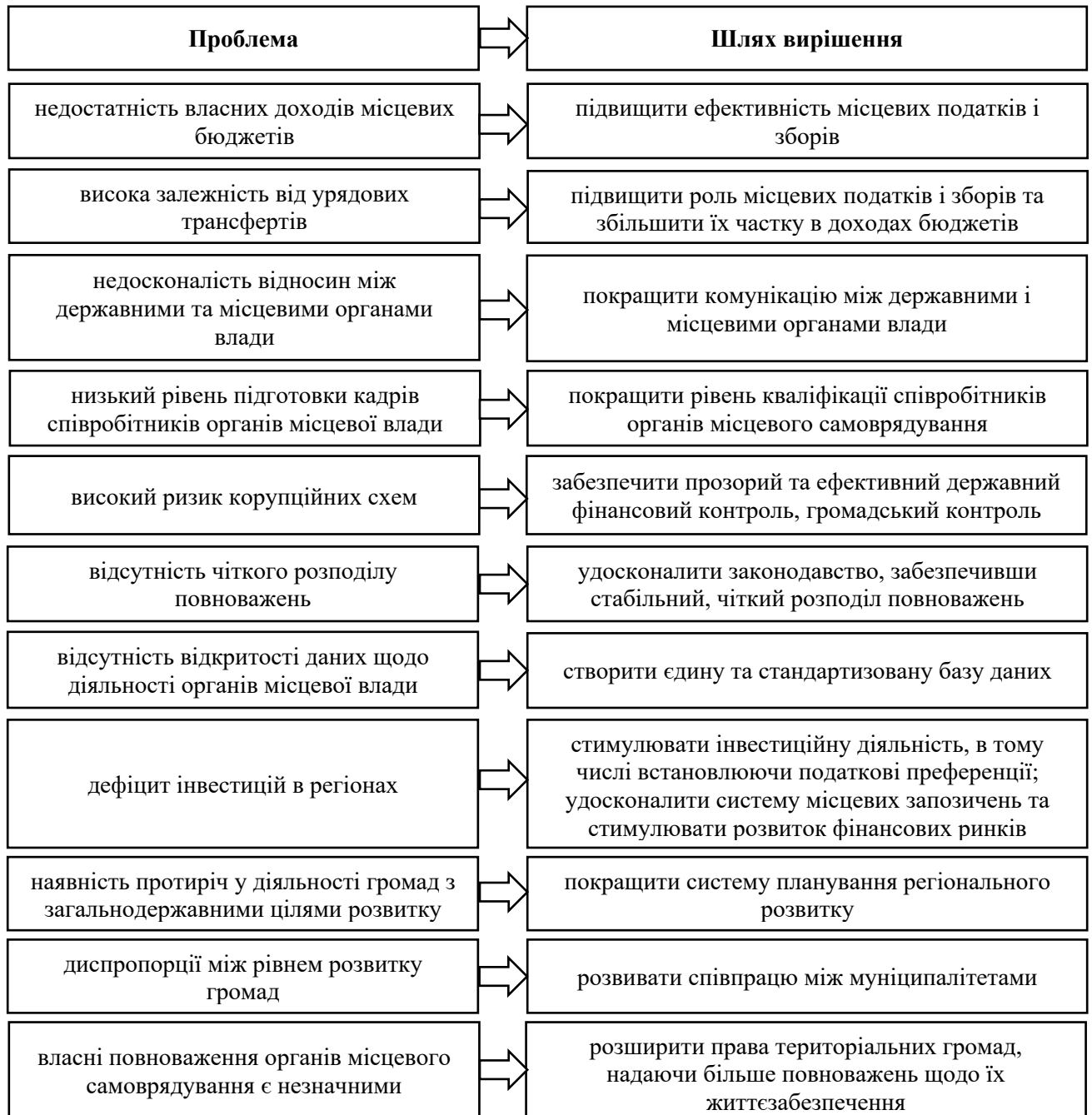

Рисунок 3.5 – Проблеми фінансової децентралізації та способи їх вирішення

Джерело: складено автором.

Згідно з рис. 3.5, до проблем, які притаманні процесам децентралізації в Україні належать:

- недостатність власних доходів місцевих бюджетів на виконання покладених повноважень;
- висока залежність від урядових трансфертів, а саме: дотацій та субвенцій. Найбільший рівень залежності від державного бюджету спостерігається у Луганській, Чернівецькій та Закарпатській областях;
- недосконалість відносин між державними та місцевими органами влади, що проявляється у залежності місцевих громад від політики врегулювання міжбюджетних відносин [56];
- укрупнення територіальних громад не завжди забезпечується підтримкою місцевого населення, в тому числі через низький рівень обізнаності населення про процес децентралізації та його переваги для розвитку громад;
- серед багатьох об'єднаних територіальних громад спостерігається проблема низького рівня підготовки кадрів, що може мати такі негативні ефекти як неефективне використання коштів місцевих бюджетів, відсутність формування стратегії розвитку громади, або його низька якість, невідповідність формування місцевих бюджетів цілям та завданням соціально-економічного розвитку регіону тощо [59];
- власні повноваження органів місцевого самоврядування, а саме вирішення місцевих питань, є незначними, а більш суттєві повноваження (освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення) є делегованими, що не дозволяє забезпечити максимально високий рівень надання суспільних послуг в цих сферах;
- високий ризик корупційних схем через недосконалість контролюючого органу за діяльністю місцевих органів влади;
- відсутність чіткого розподілу повноважень між органами об'єднаних територіальних громад та місцевих органів виконавчої влади;

- відсутність єдиного репозиторію даних щодо діяльності органів місцевого самоврядування;
- наявність невідповідностей стратегій розвитку громад та їх діяльності загальнодержавній стратегії розвитку;
- дефіцит інвестицій в регіонах, низький рівень інвестиційної привабливості, що стримує розвиток громад;
- значне збільшення кількості об'єднаних територіальних громад протягом останніх років не супроводжується пропорційним збільшенням субвенцій на розвиток інфраструктури, та демотивує інші громади до об'єднання [57]. Кількість об'єднаних територіальних громад та обсяг субвенцій на розвиток інфраструктури протягом 2016-2021 рр. зображено на рис. 3.6.

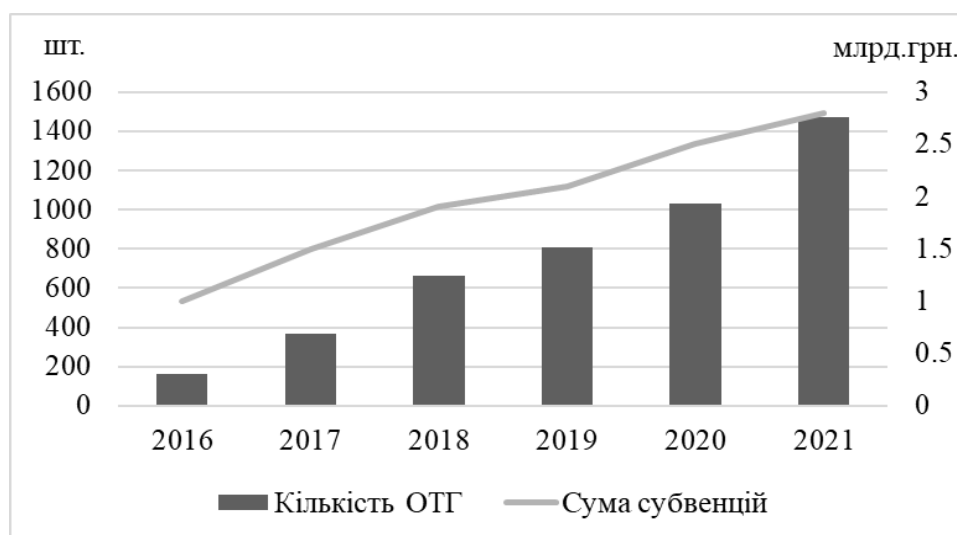

Рисунок 3.6 – Кількість об'єднаних територіальних громад та обсяг субвенцій на розвиток інфраструктури у 2016-2021 р.

Джерело: складено автором на основі [58].

Відповідно до рис. 3.6, у 2016 р. кількість об'єднаних територіальних громад становила 159, між якими розподілялося субвенція в сумі 1 млрд. грн., а у 2021 р. – 1 469 ОТГ та субвенція на розвиток інфраструктури в розмірі 2,8 млрд. грн. [58] (рис. 3.5). Як можна побачити, з 2016 р. обсяг субвенцій в усередненому розрахунку на 1

об'єднану територіальну громаду становив 6,29 млн. грн., а протягом наступних років зменшився до 1,91 млн. грн. у 2021 р., що підтверджує негативну тенденцію.

Відповідно до зазначених проблем, необхідно окреслити напрями розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації (рис. 3.6), до яких можна віднести наступні:

– встановити прозорий та ефективний державний фінансовий контроль над використанням коштів органами місцевої влади, а також над діяльністю керівників вищої та нижчої ланок. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку контролю за здійсненням органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади», контролюючою інстанцією над органами місцевого самоврядування встановлено місцеві державні адміністрації, а з 2015 р. почалася реорганізація органів державного фінансового контролю в Державну аудиторську службу України, а також Рахункову палату та Державну казначейську службу України, що мало на меті підвищити дієвість фінансового контролю для попередження порушень, оцінки ефективного та цільового використання бюджетних коштів. Однак досі система фінансового контролю не стала комплексною системою, яка б уособлювала якісну систему управління ризиками, регулярне подання управлінської звітності та систему управління соціальною відповідальністю [1]. Тому необхідно виділити напрямки здійснення аудиту за галузевим спрямуванням, персоніфікувати конкретних осіб, що є суб'єктами контролю (фінансові служби підприємств комунальної власності, працівники фінансових служб, що виконують внутрішній аудит, органи державного управління, що є суб'єктами в проведенні фінансового контролю за органами місцевими самоврядування), посилити відповідальність керівників на усіх рівнях влади, зобов'язати подавати та опубліковувати управлінську звітність на веб-сайті, розробити чітку та прозору методику оцінку ефективності фінансового контролю, підвищувати кваліфікацію співробітників фінансових служб, покращити організацію внутрішнього контролю, запроваджуючи дієвий алгоритм попереднього контролю тощо;

- організувати проведення громадського контролю над діяльністю органів місцевої влади за допомогою таких механізмів: участь громадськості у складанні проектів місцевих бюджетів через фокус-групи, робочі групи, комітети, загальні збори та інше, участь громадськості у сесіях місцевої влади, здійснення моніторингу та оцінки результатів виконання програм соціально-економічного розвитку громади, її бюджетних та цільових програм за допомогою їх регулярного публічного розгляду, а також участь громади у бюджетних слуханнях. Для забезпечення здійснення описаних процедур органи місцевої влади мають затвердити їх у статутах територіальних громад, бюджетних регламентах місцевих рад та у інших місцевих нормативно-правових актах [60];
- покращити рівень підготовки співробітників органів місцевого самоврядування. Для цього необхідно надавати консультаційні та методичні послуги зі сторони виконавчої влади та впровадити систему підвищення кваліфікації кадрів шляхом проведення тренінгів, навчань та проводячи регулярні оцінювання рівня підготовки співробітників за допомогою проведення тестування та співбесід;
- удосконалити законодавство, забезпечивши стабільний, чіткий розподіл повноважень, прав та обов'язків усіх рівнів влади (державна, обласна, об'єднані територіальні громади, міста обласного значення тощо) та чітко визначити їх функції. Експерт з політики та місцевого розвитку О. Солонтей зазначає, що в Україні існує проблема стабільності законодавства, що ставить децентралізацію під загрозу [61], адже місцеві уряди не здатні швидко вивчити часті зміни та пристосуватися до них. Чіткий та логічний розподіл повноважень, прав та обов'язків в свою чергу оптимізує процес надання послуг громадянам, формує справедливий розподіл коштів та поліпшує економічне становище громад, а чітке визначення функцій унеможливорює правові колізії та дублювання повноважень (наразі дана проблема наявна для обласних та районних рад, а також у поділі власних та делегованих повноважень) [36]. Саме тому необхідно детально вивчити законодавство, що регулює діяльність різних

рівнів влади для коригування невідповідностей, підготувати законопроект зі змінами, провести громадські слухання та консультації щодо його доцільності, шляхом консенсусу прийняти відповідні рішення щодо розподілу повноважень та отримання місцевими громадами додаткового фінансового забезпечення для виконання цих повноважень;

– покращити комунікацію між державними і місцевими органами влади. Якісна комунікація між різними рівнями влади, забезпечить цілісність системи різних гілок влади та єдність їх дій для розвитку регіонів та України в цілому. Будь-які рішення центральних органів влади мають бути обґрунтованими, логічними та завчасно повідомленими місцевим органам влади;

– розширити права територіальних громад, надаючи більше повноважень щодо вирішення проблем їх життєзабезпечення [57]. Це дозволить мешканцям громад вирішувати нагальні проблеми швидше та якісніше. На нашу думку, громадам слід надати, наприклад, повноваження щодо здійснення первинного контролю з охорони навколишнього середовища, що дозволить швидше визначати правопорушників, притягати їх до відповідальності тощо, а також щодо забезпечення безпеки на прикладі таких країн як Німеччина, Латвія та Польща;

– укрупнюючи райони необхідно враховувати різницю між сільськими та міськими територіями для того, щоб не допускати в майбутньому можливих розривів темпів їх розвитку. У Польщі, наприклад, при зміні адміністративно-територіальних зон не було враховано розрив у обсягах ресурсів між сільськими та міськими повітами, що призвело до певних диспропорцій у темпах розвитку між ними. Саме тому, в даному випадку можна враховувати досвід Франції, в якій неефективні територіальні громади співпрацюють між собою для забезпечення кращої якості послуг;

– розвивати міжмуніципальну співпрацю. Міжмуніципальна інтеграція може відбуватися шляхом придбання послуг «великого» муніципалітету декількома «маленькими» муніципалітетами, створення окремих організацій для реалізації

конкретних програм або напрямів (наприклад, транспортну компанію), органами управління яких є представники декількох муніципалітетів, забезпечити партнерство між різними муніципалітетами для реалізації великих проектів (наприклад, у Фінляндії існують 262 об'єднання муніципалітетів, що співпрацюють в сферах освіти, захисту дітей, електро- та водопостачання тощо) [62, с.175-176];

– підвищити ефективність місцевих податків і зборів, удосконаливши механізм їх адміністрування, особливо в розрізі податку на майно. Наприклад, ставка плати за землю становить від 1% до 3% від нормативної грошової оцінки ділянки, однак якщо органи місцевого самоврядування не проводили переоцінку – позитивний вплив суми надходжень від цього податку менш відчутний. Також доцільно встановити прогресивну шкалу оподаткування для кожного наступного нерухомого майна відмінного від земельної ділянки;

– покращити систему планування регіонального розвитку. Децентралізація має доповнювати виконання регіональної стратегії держави, забезпечуючи при цьому рівномірний розвиток громад по всій території України. Для цього необхідно розробити методику оцінки відповідності стратегій регіонів загальнодержавним цілям, з відсутністю протиріч, дотримуватися концепції середньострокового планування, розробити чіткий механізм розподілу міжбюджетних трансфертів не лише для бюджетного вирівнювання для забезпечення поточних потреб, а й для стимулювання їх розвитку, а також розробити методику оцінки результативності стратегій регіонів з проведенням додаткових консультацій по проблемним питанням;

– підвищити роль місцевих податків і зборів та збільшити їх частку в доходах місцевих бюджетів, щоб забезпечити їх фінансову стабільність та автономність, та зменшити залежність від держави в тому числі за рахунок збільшення частки відрахувань до місцевих бюджетів податку на доходи фізичних осіб до 80% та податку на прибуток до 20%. Однак, існує загроза, що розширення податкової автономії місцевих бюджетів може поглибити міжрегіональні відмінності між багатими та

бідними регіонами та у якості надання суспільних послуг, і при цьому збільшити рівень трансфертів з державного бюджету до деяких регіонів та збільшити їх залежність. Тому необхідно знаходити баланс та розвивати регіони для зменшення цих відмінностей;

– стимулювати інвестиційну діяльність в регіоні. По-перше, необхідно провести інвентаризацію власних активів громад (природних, виробничих, людських тощо), по-друге – визначити конкурентні переваги, створити інвестиційні паспорти громад (для зацікавлення потенційних інвесторів), по-третє – створити стратегію розвитку власних територій, забезпечити публічність та відкритість даної інформації, а також можна надати певні податкові знижки, податкові канікули, застосовувати диференційовані ставки податків для підприємств, що обирають інвестування в громаду, при цьому попередньо проаналізувавши потенційну вигоду від даного рішення;

– удосконалювати систему місцевих запозичень та стимулювати розвиток фінансових ринків, що поліпшить фінансування місцевих бюджетів, та сприятиме покращенню інвестиційного потенціалу. Необхідно, перш за все, запровадити систему стимулів для потенційних інвесторів у місцеві боргові інструменти, наприклад, звільняючи від оподаткування доходи, отримані від інвестування у муніципальні цінні папери; для спрощення процесу випуску облігацій місцевих позик доречним буде створення єдиної установи, яка централізовано здійснюватиме більшу частину операцій пов'язаних з випуском облігацій (для прикладу можна розглянути подібну процедуру, що наявна в багатьох штатах США); для розвитку системи місцевих запозичень необхідно зняти законодавчі обмеження на здійснення зовнішніх запозичень залежно від категорій місцевих рад, запровадивши натомість обов'язкову процедуру отримання місцевими радами кредитного рейтингу для отримання дозволу на здійснення зовнішніх запозичень; також варто розширити перелік форм випуску облігацій, в тому числі забезпечених майном чи дохідних;

– створити єдину та стандартизовану базу даних, що стимулюватиме громадян до участі в розвитку власних громад, що сприятиме зменшенню рівня корупції та дозволить проводити всебічний аналіз діяльності органів місцевого самоврядування, забезпечуючи встановлення індивідуальних рекомендацій щодо розвитку громади на основі доказів, що базуються на актуальних даних.

Окрім цього, новим викликом для громад стає розвиток децентралізації в умовах війни, а в майбутньому – в післявоєнний період. Одним з очевидних наслідків війни є недовиконання місцевих бюджетів, що пов’язане з податковими пільгами, які були запроваджені для зменшення фінансового навантаження на населення та бізнес, які опинилися в скрутному становищі, масовим витоком людських ресурсів з країни, погіршенням умов ведення бізнесу тощо. Саме тому необхідно визначити нові вектори руху децентралізаційних процесів, адже колишня система не може бути дієвою в даних умовах.

Міністерством регіональної політики та Асоціацією міст України була запропонована зміна типології територій, на основі якої будуть застосовуватися різні підходи в управлінні, податковій та економічній політиці. Відповідно до нової типології, існуватиме чотири категорії територій [63]: тимчасово окуповані території; території, де відбуваються бойові дії; опорні території – прифронтові території, що надають першу допомогу тим територіям, де є бойові дії; території глибоко тилу – найбезпечніші області, куди переселилося найбільше населення та куди переводять свою діяльність підприємства.

На нашу думку, новий підхід до категоризації територій є доцільним. Так, наприклад, для територій, що знаходяться в глибокому тилу можна надати більше прав, особливо в розрізі справляння податків, передавши їм адміністрування місцевих податків та зборів, що буде більш ефективним за адміністрування податків зі сторони держави та зменшить вірогідність уникнення сплати податків. В той же час, на територіях, де тривали бойові дії, варто акцентувати увагу на розвитку інвестиційної діяльності.

В цілому, в країні необхідно розвивати децентралізаційні процеси, адже навіть у критичний період самоорганізація населення показала свою дієвість. При цьому варто підвищувати державний контроль над діяльністю органів місцевого самоврядування, розробити ефективну модель підтримки та відбудови постраждалих регіонів, а також забезпечити більш гнучке стратегічне планування, в якому повинні бути окреслені дії влади для різних варіантів розвитку подій в країні та безпосередньо в конкретних громадах. Доцільним також буде змінити принцип справляння податку на доходи фізичних осіб: замість справляння за місцем реєстрації юридичної особи запровадити справляння за місцем фактичного проживання працівника [64].

Отже, фінансова децентралізація є важливим процесом, що сприяє розвитку регіонів в Україні. Однак при впровадженні фінансової децентралізації, місцеві бюджети стикнулися з певними проблемами, які мають негативний ефект на розвиток регіонів, серед яких: відсутність чіткого розподілу повноважень, недосконалість відносин між різними рівнями влади, висока залежність деяких регіонів від державного бюджету, недостатність власних доходів для виконання покладених на місцеві органи влади повноважень та інші. Саме тому необхідно чітко розмежувати повноваження, права та обов'язки різних рівнів влади, розширити повноваження органів місцевого самоврядування, збільшити обсяг власних доходів територіальних громад, стимулювати інвестиційну діяльність в регіонах, покращити систему планування регіонального розвитку, забезпечити контроль над використанням коштів місцевих бюджетів на державному та громадському рівнях, забезпечити відкритість даних про діяльність органів місцевого самоврядування, удосконалити систему місцевих запозичень та розвивати співпрацю між муніципалітетами. Усі ці дії матимуть стимулюючий ефект для соціально-економічного розвитку регіонів України, особливо у період повоєнного розвитку.

Висновки до 3 розділу

У розділі 3 було проаналізовано тенденції децентралізації в таких країнах Європи як Латвія, Німеччина, Польща та Данія. Аналіз основних показників рівня децентралізації показав, що в усіх країнах видатки місцевих бюджетів переважають над їх доходами, а залежність місцевих бюджетів від державного є суттєвою (складає від 24% у Данії до 48% у Польщі). Коефіцієнт самостійності в Данії та Латвії є найвищим та становить близько 80%, а в інших країнах, в тому числі в Україні коливається в межах 45%. В структурі доходів Латвії, Німеччини, Польщі та Данії вагоме місце займають податкові надходження – від власних податків (податок на майно, податок на лотереї чи розваги) та розподілених податків (податок на доходи фізичних осіб, корпоративний податок та податок на додану вартість). В структурі видатків бюджетів вагомі частки належать видаткам на освіту, соціальне забезпечення, охорону здоров'я та економічну діяльність.

З впровадженням реформи децентралізації українська влада звертала увагу на іноземний досвід, адже певні її аспекти повторюються. Це стосується як розподілу повноважень, проведення адміністративної децентралізації, так і розподілу фінансових ресурсів між різними рівнями влади.

У ході аналізу було виявлено, що в Україні наявний ряд проблем, які мають негативний ефект не лише на рівень децентралізації, а й на соціально-економічний розвиток регіонів. Серед цих проблем: недостатність власних доходів місцевих бюджетів, висока залежність від державного бюджету, відсутність контролю над використанням коштів місцевих бюджетів, високий ризик наявності корупційних схем, нечіткий розподіл повноважень між гілками влади тощо.

Для подолання зазначених проблем та забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів необхідно сконцентрувати зусилля на таких напрямках: встановити державний фінансовий контроль та громадський контроль над використанням коштів місцевих бюджетів та над діяльності керівників вищої та нижчої ланок; підвищити

рівень кваліфікації співробітників служб з фінансового контролю та органів місцевого самоврядування; забезпечити чіткий розподіл повноважень між рівнями влади, вдосконаливши законодавство та прибираючи дублювання повноважень між різними рівнями влади; розширити повноваження територіальних громад, особливо у розрізі повноважень з забезпечення громадського порядку та безпеки і охорони навколишнього природного середовища; підвищити значимість місцевих податків і зборів, підвищивши частки відрахувань до місцевих бюджетів податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток; покращити адміністрування деяких місцевих податків, наприклад, податку на майно; стимулювати інвестиційну діяльність в регіоні та покращувати інвестиційну привабливість шляхом визначення конкурентних переваг регіонів, формуючи інвестиційний паспорт, надаючи певні податкові преференції для підприємств, що інвестують в територіальну громаду; покращити систему місцевих запозичень; забезпечити механізми та стимули до співпраці між різними муніципалітетами та вдосконалити стратегічне планування розвитку регіонів України.

Новим викликом для регіонів стала війна та майбутній період післявоєнної відбудови. На думку автора, для забезпечення відновлення та розвитку регіонів, необхідно диференціювати підходи щодо управління, податкової та економічної політики залежно від типів територій, що встановлюються відповідно до ситуації в країні. При цьому варто надати більше преференцій щодо адміністрування податків безпечним громадам, та стимулювати інвестиційну діяльність на територіях, що постраждали внаслідок активних бойових дій. Окрім цього, необхідно забезпечити дієвий державний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ

Реформа фінансової децентралізації є однією з найважливіших реформ, що проводилися протягом останніх років, яка мала на меті надати автономію місцевим громадам у формуванні бюджетів та використанні бюджетних коштів, підвищити участь громад в управлінні державою, покращити процеси формування та розподілу фінансових ресурсів на місцевому рівні та удосконалити міжбюджетні відносини для побудови спроможних, ефективних та прозорих громад.

Фінансова децентралізація – це система взаємовідносин між владою та адміністративно-територіальними одиницями, за якого відбувається передача функцій, фінансових ресурсів та повноважень у фінансовій сфері від центральних органів влади до органів влади на місцевому рівні.

Фінансова децентралізації має базуватися на таких принципах, як: принципи відповідності, централізованого перерозподілу, прозорості, відповідальності, повсюдності, фінансового вирівнювання, національних бажаних благ, субсидіарності та публічності.

Децентралізація має важливий вплив на соціально-економічний розвиток регіонів, серед основних її ефектів: зменшення рівня бюрократії, зростання ініціативності на місцевому рівні, стимулювання економічної активності, підвищення конкурентоздатності регіону, підвищення інвестиційної привабливості, підвищення спроможності територіальних громад, формування місцевої ідентичності, підвищення якості і доступності суспільних послуг, надання більше можливостей для місцевих громад щодо залучення коштів, оновлення місцевої інфраструктури та збільшення кількості проектів на субнаціональному рівні.

Деякі вчені у дослідженнях зазначали, що вплив децентралізації на економічний розвиток може бути неоднозначним: позитивно впливати на соціально-економічний

розвиток, мати обернений вплив (особливо для країн з транзитивною економікою), або не мати зв'язку взагалі. У ході дослідження соціально-економічного розвитку регіонів України та впливу на нього децентралізаційних процесів, за допомогою економіко-математичного апарату було виявлено, що фінансова децентралізація має прямий вплив на розвиток регіонів України.

Окрім цього, вплив децентралізації на розвиток громад було оцінено, проаналізувавши динаміку складу та структури доходів і видатків місцевих бюджетів, а також показників оцінки фінансової стійкості бюджетів. Було визначено, що основними джерелами доходів місцевих бюджетів є податкові надходження, особливо надходження від податку на доходи фізичних осіб, місцевих податків і зборів та трансфертів. Основними напрямками використання бюджетних коштів є освітня галузь, економічна діяльність та житлово-комунальне господарство.

Також, можна дійти висновку, що із початком реформи децентралізації у 2014 р., ряд показників місцевих бюджетів значно покращився: підвищилася самостійність бюджетів та стійкість їх дохідною бази із поступовим зменшенням залежності від дотацій і субвенцій із Державного бюджету України, підвищилися загальна податкова стійкість, коефіцієнт бюджетного покриття, бюджетна результативність та забезпеченість.

Однак, не зважаючи на зазначені покращення, забезпеченість українських місцевих бюджетів власними фінансовими ресурсами залишається невисокою. Це означає, що місцеві органи влади не здатні забезпечити виконання усіх покладених повноважень за допомогою власних фінансових ресурсів, а мають частково залежати від рішень центральної влади щодо їх фінансового забезпечення.

Окрім цього, серед основних проблем, які стримують позитивний вплив децентралізації є: висока залежність від дотацій та субвенцій, недосконалість відносин між державними та місцевими органами влади, нечіткий розподіл владних повноважень між різними рівнями влади, невисокий рівень професійної підготовки

спеціалістів на місцях, високий ризик корупційних схем, відсутність контролю за використанням коштів та інші.

Аналіз тенденцій та особливостей розвитку децентралізації у Німеччині, Данії, Латвії та Польщі показав, що Україна повторює загальноєвропейські тренди. Це стосується, як і особливостей адміністративної децентралізації (зменшення кількості муніципалітетів за рахунок їх злиття), так і фінансових аспектів (розподіл податкових надходжень, забезпечення місцевих бюджетів власними податками тощо). Схожими є і надані місцевим органам влади повноваження, серед яких загальнодержавні послуги, економічні справи, екологічний захист, житлові та комунальні зручності, охорона здоров'я, культура та спорт, освіта та соціальний захист.

Тому для покращення позитивних ефектів впливу децентралізації на розвиток регіонів України, окрім європейського досвіду, необхідно зважати на особливості розвитку децентралізації саме в Україні, та окреслити такі перспективи розвитку: встановити державний фінансовий контроль над використанням коштів місцевих бюджетів та над діяльності керівників вищої та нижчої ланок, забезпечити громадський контроль над діяльністю органів влади, забезпечити чіткий розподіл повноважень, прав та обов'язків між різними рівнями влади, розширити повноваження територіальних громад, при цьому підвищуючи значимість місцевих податків і зборів та надаючи додаткові власні фінансові ресурси, покращити адміністрування податків і зборів, стимулювати інвестиційну діяльність в регіоні та підвищувати інвестиційну привабливість шляхом запровадження податкових та неподаткових стимулів для інвесторів та підвищувати рівень конкурентоздатності регіону, стимулювати розвиток різних форм співпраці між муніципалітетами, створити єдину стандартизовану базу даних, забезпечивши прозорість та доступність інформації, вдосконалити стратегічне планування розвитку регіонів, удосконалити систему місцевих запозичень, розвивати фінансові ринки та покращити комунікацію між державними і місцевими органами влади.

Оцінюючи перспективи розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації також важливо виділити вектори їх розвитку в повоєнний час. Критична ситуація в країні показала, що самостійність органів місцевого самоврядування та самоорганізація населення має важливе значення для ефективного та швидкого прийняття рішень, саме тому децентралізаційні процеси в країні необхідно і далі розвивати, однак встановивши державний контроль над діяльністю органів місцевої влади. Окрім цього, варто надати право адміністрування місцевих податків і зборів органам місцевої влади на безпечних територіях, що прийняли велику кількість внутрішньо переміщених осіб, а також зараховувати податок на доходи фізичних осіб не за місцем реєстрації підприємства, а за фактичним місцем проживання співробітників. Для територій, що постраждали внаслідок активних бойових дій, натомість, потрібно більше стимулювати інвестиційну діяльність та запровадити ефективну модель підтримки та відбудови постраждалих регіонів. Додаткову увагу акцентувати на гнучкому стратегічному плануванні, що охоплюватиме декілька різних сценаріїв подій та міститиме план дій для різних ситуацій для громади та країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua> (дата звернення: 01.01.2022).
2. Braun J., Grote U. Does Decentralization Serve the Poor? Center for Development Research (ZEF-Bonn) University of Bonn, IMF-conference on fiscal decentralization 20-21 November in Washington D.C., 2000. 31 p. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/2000/fiscal/vonbraun.pdf>.
3. Глизнер С. Поняття, типи та причини запровадження децентралізації в Україні. *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. №1. С. 36-40. URL: http://politicus.od.ua/1_2019/6.pdf.
4. Трещов М. Децентралізація як засіб ресурсної самодостатності територіальних громад: теоретичний аспект. *Теорія та історія державного управління*. 2015. №2. С. 63.
5. Bahl R. The pillars of fiscal decentralization. *CAF WORKING PAPERS*. Venezuela, 2008. С. 55 URL: <http://scioteca.caf.com/bitstream/handle/123456789/257/200807Bahl.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
6. Cambridge English Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/decentralization> (дата звернення: 01.01.2022).
7. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. *ТОВ «Софія»*. 2012. С. 128. URL: [https://despro.org.ua/media/upload/decentral_zac_ua_publ_chno_vladi_dosv_d_evropeysk_ih_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni\(2\).pdf/](https://despro.org.ua/media/upload/decentral_zac_ua_publ_chno_vladi_dosv_d_evropeysk_ih_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni(2).pdf/).
8. Boschmann N. Fiscal Decentralisation and Options for Donor Harmonisation *DPWG-LGD*. Berlin, 2009. С. 6.

9. Бикадорова Н. Фінансова децентралізація місцевого самоврядування. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 2 (20). С. 145-151. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/23937/27-Bikadorova.pdf?sequence=1>.
10. Петренко О. Проблеми децентралізації в умовах реформування публічного управління України. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2010. № 1 (3). С. 12. URL: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2010-01/10pospuu.pdf>.
11. Лушагіна Т. Типологія та спрямованість децентралізації влади. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Серія: Політологія. 2016. Т. 273, Вип. 261. С. 7-10. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Npchdupol_2016_273_261_3.
12. Соколова О., Ковальчук А. Теоретичні засади фінансової децентралізації в умовах реформування системи державного управління. *Вісник НАДУ при Президентові України (Серія "Державне управління")*. 2016. №4. С. 117-124. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/pages/dop/62/files/03055491-6112-48aa-87dc-dbcaeba697f5.pdf>
13. Кузькін Є. Теоретико-методологічне забезпечення розширення фіскального простору місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації. *Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця*. Харків, 2019. С. 647. URL: https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/Kuzkin-E.Yu_-Disertaciya-Vchenna-rada-D-64.055.02-2019.pdf.
14. Цимбалюк І. Сутнісна характеристика фінансової децентралізації та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. *Регіональна економіка*. 2019. №4. С. 113-119. URL: https://re.gov.ua/re201904/re201904_113_TsymbaliukIO.pdf.

15. Musgrave R. The Theory of Public Finance: a Study in Political Economy. New York, 1959. P. 90-92.
16. Фещенко Н. Сутність та особливості децентралізації: понятійний апарат. *Вісник ЖНАЕУ*. 2016. № 1. Т. 2. С. 167-179. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/6998/1/VZNAU_2016_1_2_167-179.pdf
17. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 67.
18. Кулішенко Т. Децентралізація державної влади: основні підходи. *Вісник Донецького національного університету*. 2016. № 1. С. 17-20.
19. Decentralization: A sampling of definitions. *Joint UNDP-Government of Germany Evaluation of the UNDP Role in Decentralization and Local Governance*. 1999. С. 40. URL: http://web.undp.org/evaluation/documents/decentralization_working_report.PDF.
20. Рекова Н. Можливості і напрями фіскальної децентралізації в удосконаленні інструментарію фінансової політики. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6010>.
21. Маслов А. сутність, типи, форми, можливості і загрози децентралізації. *Ефективна економіка*. 2019. № 2. С. 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/13.pdf.
22. Smith L. Reform and Decentralization of Agricultural Services: A Policy Framework. *FAO Agricultural Policy and Economic Development*. 2001. С. 239. URL: <https://www.fao.org/3/Y2006E/y2006e05.htm>.
23. Петленко Ю. Фінансова децентралізація як напрямок підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 4. С. 39-47. URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/04/211-39-47.pdf>.

24. Остапчук В. фінансова децентралізація в Україні: поточний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. С. 68-71. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/23-2-2017/17.pdf>.
25. Осипенко С. Фінансова децентралізація: ефективність реалізації на місцевому рівні. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 4. С. 176-181. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=znptdau_2013_4_37.
26. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Урядовий кур'єр*. 1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/280/97-%D0%B2%D1%80>.
27. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15.07.1997 № 452/97-ВР. *Урядовий кур'єр*. 1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/452/97-%D0%B2%D1%80>.
28. Конституція України. *Голос України*. 1996. №128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
29. Бюджетний кодекс України: Закон України від 21.06.2001 № 2542-III. *Урядовий кур'єр*. 2001. № 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2542-14>.
30. Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань: Закон України від 01.07.2004 № 1953-IV. *Урядовий кур'єр*. 2004. № 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1953-15>.
31. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 №2755-V. *Голос України*. 2010. №229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

32. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. *Урядовий кур'єр*. 2015. №44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text/>.
33. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. *Урядовий кур'єр*. 2014. №135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.
34. Про Раду розвитку громад та територій: Указ Президента України від 18.12.2019 № 909/2019. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 244. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/9092019-31281>.
35. Про утворення та ліквідацію районів: Закон України від 17.07.2020 № 807-IX. *Голос України*. 2020. №122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-IX#Text/>.
36. Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2020. С. 153. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/decentralizatsiya-i-formuvannya-polityky-regionalnogo-rozvytku-v-ukraini_0.pdf.
37. Сірик З. Фінансова децентралізація як передумова нарощення потенціалу місцевого самоврядування в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2020. №1. С. 10-20. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20201\(141\)/sep20201\(141\)_010_SirykZ.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20201(141)/sep20201(141)_010_SirykZ.pdf)
38. Європейська хартія місцевого самоврядування: Міжнародний документ виданий Радою Європи від 15.10.1985. *Офіційний вісник України*. 2015. № 24. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.
39. Сторонянська І., Патицька О. Адміністративно-фінансова децентралізація: цілі реформи та результати першого етапу. *Регіональна економіка*. 2019. № 1. С. 3-13. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=regek_2019_1_3/.

40. Юрченко К. Вплив фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток регіонів. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2016. С. 16. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-12/fin_decent-80fc9.pdf.
41. Луців М.В. Фіскальна децентралізація в країнах ЄС після боргової кризи: досвід для України. *Тернопільський національний економічний університет*. 2018. С.78. URL: [http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/30587/1/Луців_М.В._ЕАМ-21.Фіскальна децентралізація в країнах ЄС після боргової кризи досвід для України.pdf](http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/30587/1/Луців_М.В._ЕАМ-21.Фіскальна_децентралізація_в_країнах_ЄС_після_боргової_кризи_досвід_для_України.pdf).
42. Дорошенко О. Особливості формування дохідної частини бюджету України. *Ефективна економіка*. 2015. 10. С. 8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/66.pdf.
43. Бондарук Т. Методичний інструментарій оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів України. *Світ фінансів*. 2019. №2. С. 13. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/36268/1/%D0%91%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%BA.pdf/>.
44. Стегней М., Лінтур І. Фінансова стійкість місцевих бюджетів як фактор впливу на інвестиційну привабливість регіону. *Мукачівський державний університет*. 2017. С. 1053-1060. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/181.pdf
45. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.04.2022).
46. Державна казначейська служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua> (дата звернення: 19.02.2022).
47. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2022).
48. Hanif I., Wallace S., Gago-de-Santos P. Economic Growth by Means of Fiscal Decentralization: An Empirical Study for Federal Developing Countries. *SAGE Open*. 2020. С. 12. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2158244020968088>.
49. Yushkov A. Fiscal decentralization and regional economic growth: Theory, empirics, and the Russian experience. *Russian Journal of Economics*. 2015. № 1. С. 404-418. URL: <https://rujec.org/article/27958/>.

50. European Committee of the Regions: division of powers. URL: <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers> (дата звернення: 13.05.2022).
51. Young D., Krook S., Falcon L. Local Government in the Nordic and Baltic countries: An Overview. *SKL International*. 2020. 84 с. URL: <https://sklinternational.se/download/18.361e7a0b179d5f1cf513f0df/1623150281369/Local%20Government%20in%20the%20Nordic%20and%20Baltic%20countries.pdf>.
52. Okunovska Y., Hyzhko A., Prymush M., Polovyi M. Specifics of Decentralization Reform in Poland and Ukraine. *EJTS European Journal of Transformation Studies*. 2020. №2. 12 с. URL: https://www.journal-transformation.org/docs/EJTS_2020_8_2/14/EJTS_2020_vol_8_no_2_Specifics_of_Decentralization_Reform_in_Poland_and_Ukraine.pdf.
53. Fuhr H., Fleischer J., Kuhlmann S. Federalism and Decentralization in Germany: Basic Features and Principles for German Development Cooperation. *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH*. 2018. 30 с. URL: https://www.reformgestaltung.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/GIZ_Standard_A4_hoch_en_UniPotsdam_web.pdf.
54. SNG WOFI: World Observatory on Subnational Government Finance and Investment. URL: <https://www.sng-wofi.org/> (дата звернення: 15.05.2022).
55. OECD. Better policies for better lives. URL: <https://www.oecd.org/tax/federalism/fiscal-decentralisation-database/> (дата звернення: 10.05.2022).
56. Когут Ю.М., Ковач-Румп Г.Л. Фінансова децентралізація в Україні та її вплив на формування місцевих бюджетів: досягнення і недоліки. *Ефективна економіка*. 2021. №9. 7 с. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/77.pdf/.
57. Лисенко Ж. П., Олексин А. Г. Проблеми та шляхи удосконалення реформи фінансової децентралізації з урахуванням міжнародного досвіду. *Гроші, фінанси і кредит*. 2020. № 3. Том 31 (70). С. 63-67. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_3/31_70_3_2/14.pdf.

58. Офіційний веб-сайт Міністерства розвитку громад та територій України. URL: <https://minregion.gov.ua> (дата звернення: 17.05.2022).
59. Заславська О.І., Огородник В.О. Фінансова децентралізація в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2017. №2. С. 261-266. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/>.
60. Крупник А., Дуліна О. Державний і громадський контроль у бюджетній сфері: синергія поєднання. URL: <https://samoorg.com.ua/blog/2020/12/03/derzhavnyj-i-gromadskyj-kontrol-u-byudzhethnij-sferi-synergiya-poyednannya/> (дата звернення 30.05.2022).
61. Солонтай О. Децентралізацію вбиває постійна зміна правил та законодавства. URL: <https://agropolit.com/news/19227-detsentralizatsiyu-vbivaye-postiyna-zmina-pravil-ta-zakonodavstva> (дата звернення 30.05.2022).
62. Шевченко А. О. Муніципально-правовий статус територіальної громади в Україні та зарубіжних державах: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.02. Київ. 2020. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17562/4/dysertats_shevchenko_ao.pdf.
63. Безгін В. Як війна змінить регіональну політику в Україні: децентралізація, громади, податки, економіка. URL: <https://agropolit.com/blog/503-yak-viyna-zminit-regionalnu-politiku-v-ukrayini-detsentralizatsiya-gromadi-podatki-ekonomika> (дата звернення 31.05.2022).
64. Борщевський В., Матвеев Є., Куропась І. Війна. Громади. Децентралізація. Як налагодити ефективне управління громадами в сучасних геополітичних реаліях. URL: <https://www.prostir.ua/?news=vijna-hromady-detsentralizatsiya-yak-nalahodyty-efektyvne-upravlinnya-hromadamy-v-suchasnyh-heopolitychnyh-realiyah> (дата звернення 31.05.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура доходів місцевих бюджетів за областями за 2021 р.

Область/Показник	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Цільові фонди	Трансферти
Вінницька	54,14%	5,34%	0,53%	0,15%	39,83%
Волинська	44,67%	3,73%	0,58%	0,04%	50,99%
Дніпропетровська	62,99%	3,93%	0,38%	0,08%	32,62%
Донецька	49,17%	5,18%	0,11%	0,02%	45,52%
Житомирська	51,00%	5,05%	0,70%	0,03%	43,22%
Закарпатська	40,16%	4,97%	0,92%	0,02%	53,93%
Запорізька	62,14%	3,33%	0,34%	0,05%	34,14%
Івано-Франківська	45,70%	3,53%	0,72%	0,05%	50,00%
Київська	60,83%	4,61%	0,90%	0,09%	33,57%
Кіровоградська	53,55%	3,37%	0,08%	0,01%	42,99%
Луганська	39,29%	4,71%	0,08%	0,01%	55,90%
Львівська	56,92%	3,93%	1,92%	0,03%	37,20%
Миколаївська	55,85%	3,59%	0,16%	0,04%	40,36%
Одеська	59,61%	4,91%	0,54%	0,01%	34,93%
Полтавська	61,20%	4,71%	0,15%	0,13%	33,80%
Рівненська	43,60%	3,57%	0,44%	0,00%	52,39%
Сумська	55,23%	3,53%	0,28%	0,13%	40,84%
Тернопільська	42,60%	4,42%	0,71%	0,08%	52,19%
Харківська	55,68%	2,84%	0,35%	0,05%	41,08%
Херсонська	45,08%	4,93%	0,37%	0,11%	49,52%
Хмельницька	48,73%	5,16%	0,72%	0,06%	45,33%
Черкаська	55,03%	4,31%	0,49%	0,12%	40,06%
Чернівецька	39,89%	5,12%	0,65%	0,20%	54,14%
Чернігівська	55,90%	3,88%	0,41%	0,12%	39,69%
м. Київ	78,32%	6,38%	0,72%	0,32%	14,25%

Додаток Б

Структура податкових надходжень місцевих бюджетів за областями за 2021 р.

Область/Показник	Податок на доходи фізичних осіб	Податок на прибуток підприємств	Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	Внутрішні податки на товари та послуги	Місцеві податки і збори	Інші податки та збори
Вінницька	67,45%	1,12%	0,56%	5,24%	24,78%	0,84%
Волинська	67,79%	1,61%	1,48%	6,61%	22,40%	0,10%
Дніпропетровська	55,11%	10,40%	4,76%	3,88%	24,75%	1,10%
Донецька	70,16%	6,16%	1,28%	3,49%	16,12%	2,80%
Житомирська	67,26%	1,12%	2,77%	5,88%	22,84%	0,13%
Закарпатська	67,00%	1,41%	1,32%	7,45%	22,69%	0,13%
Запорізька	62,03%	4,32%	3,95%	4,71%	23,84%	1,15%
Івано-Франківська	62,85%	2,03%	3,21%	5,82%	23,40%	2,69%
Київська	62,57%	2,47%	0,87%	8,30%	25,39%	0,38%
Кіровоградська	63,26%	1,01%	2,48%	5,17%	27,46%	0,61%
Луганська	72,53%	0,85%	1,14%	3,11%	21,46%	0,90%
Львівська	64,92%	2,20%	1,61%	5,78%	25,19%	0,30%
Миколаївська	68,39%	1,21%	0,69%	4,79%	24,59%	0,32%
Одеська	60,04%	1,64%	0,12%	5,78%	32,31%	0,10%
Полтавська	55,49%	5,48%	11,91%	4,88%	21,28%	0,95%
Рівненська	69,07%	1,15%	2,05%	5,95%	21,53%	0,24%
Сумська	66,38%	1,48%	3,46%	4,49%	23,85%	0,34%
Тернопільська	67,51%	1,60%	0,97%	5,55%	24,27%	0,10%
Харківська	58,44%	1,36%	6,13%	4,43%	29,31%	0,33%
Херсонська	64,80%	1,62%	0,51%	6,34%	26,63%	0,09%
Хмельницька	68,08%	1,12%	0,87%	5,10%	24,64%	0,18%
Черкаська	63,73%	1,17%	1,04%	5,84%	27,84%	0,37%
Чернівецька	65,73%	0,85%	0,98%	6,42%	25,93%	0,09%
Чернігівська	64,15%	1,10%	2,27%	5,61%	26,58%	0,29%
м. Київ	52,92%	11,42%	0,06%	4,54%	30,98%	0,08%

Додаток В

Структура видатків місцевих бюджетів за областями за 2021 р.

Область/Показник	Державне управління	Освіта	Охорона здоров'я	Соціальний захист	Культура і спорт	Житлово-комунальне господарство	Економічна діяльність	Інша діяльність	Міжбюджетні трансфери
Вінницька	8,51%	47,13%	6,66%	4,66%	4,40%	5,95%	16,00%	1,15%	5,53%
Волинська	7,84%	55,53%	3,37%	3,29%	4,36%	4,04%	14,31%	0,44%	6,82%
Дніпропетровська	5,96%	33,61%	5,51%	4,07%	3,81%	8,55%	27,09%	1,22%	10,19%
Донецька	6,30%	30,65%	4,59%	4,13%	4,31%	16,26%	20,62%	2,15%	10,98%
Житомирська	8,50%	51,93%	3,84%	5,06%	4,42%	4,95%	15,02%	0,41%	5,86%
Закарпатська	10,48%	57,41%	3,50%	3,19%	3,95%	3,54%	12,41%	0,27%	5,24%
Запорізька	8,28%	43,33%	7,22%	4,15%	4,41%	8,52%	14,71%	0,94%	8,45%
Івано-Франківська	9,54%	51,36%	4,25%	3,53%	6,18%	6,19%	11,31%	1,59%	6,06%
Київська	9,05%	40,13%	5,14%	4,29%	4,14%	9,92%	15,43%	0,82%	11,09%
Кіровоградська	9,60%	46,59%	5,28%	5,82%	4,46%	7,74%	11,24%	0,82%	8,45%
Луганська	8,31%	35,00%	6,82%	4,68%	4,73%	10,42%	17,18%	0,48%	12,37%
Львівська	7,93%	44,39%	4,84%	4,43%	4,45%	6,91%	18,18%	0,59%	8,27%
Миколаївська	8,03%	47,49%	4,30%	4,74%	5,49%	7,66%	14,14%	0,62%	7,53%
Одеська	8,83%	40,56%	4,55%	4,86%	4,11%	11,49%	18,60%	0,68%	6,32%
Полтавська	8,88%	38,15%	7,75%	5,07%	4,95%	8,71%	16,31%	1,24%	8,94%
Рівненська	7,58%	54,66%	4,14%	3,34%	5,22%	6,23%	11,15%	0,38%	7,29%
Сумська	9,36%	44,49%	5,17%	5,45%	6,02%	8,51%	13,04%	0,63%	7,33%
Тернопільська	8,17%	49,95%	4,45%	3,97%	4,78%	8,07%	16,16%	0,24%	4,21%
Харківська	7,14%	30,78%	3,99%	4,01%	4,05%	26,77%	18,76%	0,37%	4,14%
Херсонська	8,59%	50,17%	3,72%	3,85%	4,59%	5,93%	16,84%	0,47%	5,85%
Хмельницька	7,93%	47,84%	4,99%	4,81%	5,45%	9,05%	11,29%	0,37%	8,26%
Черкаська	9,34%	46,83%	5,21%	5,65%	4,61%	5,24%	17,35%	0,49%	5,29%
Чернівецька	8,42%	54,51%	4,08%	3,77%	3,82%	4,87%	14,17%	0,75%	5,62%
Чернігівська	9,06%	44,76%	4,99%	6,74%	5,33%	6,64%	17,08%	0,81%	4,59%
м. Київ	4,87%	36,04%	9,60%	6,86%	4,25%	6,70%	30,88%	0,61%	0,20%